

CANKARJEV GLASNIK

Mesečnik za leposlovje in pouk

Izdaja

CANKARJEVA USTANOVA

Uredništvo in upravnništvo — 6411 St. Clair Ave., Cleveland, Ohio

Urednik: Ivan Jontez

Upravnik: Ludvik Medvešek

Naročnina za Zedinjene države: Na leto \$3.00, pol leta \$1.50, za 3 mesece \$1.00, posamezen zvezek 30 centov. Za inozemstvo \$4.00 na leto.

CANKARJEV GLASNIK (CANKAR'S HERALD) is published monthly
by the Cankar Foundation, 6411 St. Clair Ave., Cleveland, Ohio

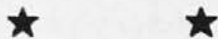
Entered as Second Class Matter August 31, 1937, at Cleveland, Ohio,
under the Act of March 3, 1879

Subscription Rates: Domestic — One year \$3.00. Half year \$1.50

4 months \$1.00. Foreign \$4.00. Single copy 30 cents

Editor: Ivan Jontez

Manager: Ludvik Medvesek

Usebina

Slovo (uvodnik)	179
Katera vlada je legitimna? (uvodnik)	181
Ivan Zorman: Mladi Ameriški Sloveniji (pesem) ...	185
To Our Young American Slovenes (pesem v prevodu)	185
Zvonko A. Novak: Sanje Martina Mrkača (nadaljevanje in konec)	185
Slabo se postavimo	190
I. J.: Nenadejano srečanje (pesem)	190
I. J.: Smrt Ane Boleyn (pesem)	191
Etbin Kristan: Novi svet in delo	191
I. J.: Samotar mladeniču (pesem)	195
Toscaninijeva poslanica	195
V senci albanskih planin (nadaljevanje in konec) ...	196
I. J.: Sreča (pesem)	205
Film o četnikih in Mihajloviču	206

Naročnikom "Cankarjevega glasnika"

Sedmi redni občni zbor Cankarjeve ustanove, ki se je vršil 31. januarja t. l., v Narodnem domu na St. Clair Ave., je sklenil, da se s februarsko številko začasno preneha z izdajanjem "Cankarjevega glasnika." Naročniki, ki imajo v naprej plačano naročnino, dobe povrnjen denar, kakor hitro izpolnijo poslane nakaznice in jih pošljejo na naslov Cankarjeve ustanove (6411 St. Clair Ave., Cleveland, Ohio) ali pa se osebno zglase pri upravniku Ludviku Medvešku ali blagajniku Johnu Tavčarju.

Kaj je vzrok, da so se zastopniki in odborniki Cankarjeve ustanove odločili za ta kritičen korak?

Glavni vzrok je vojna, velika zaposlenost voditeljev Cankarjeve ustanove in nezanimanje naših ljudi za Cankarjev glasnik. Zlasti tako zvana inteligenca je pokazala malo dobre volje za napredek revije. V razmerah, v katerih se danes nahajamo, pa je bilo nemogoče nositi breme, ki je v zvezi z izdajanjem leposlovnega mesečnika, mali skupini preprostih delavcev, ki je zaposlena mnogo ur v tovarni, poleg tega pa vrši še mnogo drugega dela v našem javnem življenju.

Cankarjeva ustanova se je rodila pred šestimi leti iz golega idealizma slovenskih delavcev in delavk v Clevelandu. Idealizem teh delavcev je bil skozi vsa leta tako iskren in tako močan, da je premagal vse zapreke in tako smo z velikim trudom izdali v teh letih nič manj kot 66 leposlovnih mesečnikov, katere je izborno urejeval starosta naših književnikov Etbin Kristan, zadnje leto pa Ivan Jontez.

Naročnina in oglasi niso niti od daleč krili stroškov revije, zato smo si pomagali s kulturnimi priredbami. Te so prinašale vsako leto nad tisoč dolarjev čistega dobička, s katerim smo pokrili primanjkljaj. Teh priredb ne bomo

mogli več prirejati v toliki meri in s tolikim uspehom v bodočnosti, zato je nastal za Cankarjevo ustanovo kritičen problem, kje dobiti dovolj denarja za kritje stroškov revije?

Zastopniki sedmega občnega zbora in odborniki Cankarjeve ustanove so te probleme dolgo pretresali in iskali izhoda. Mnenje večine je bilo, da je naša javnost vse premalo sodelovala s Cankarjevo ustanovo in da ni izgleda, da bi sodelovala v bodočnosti, brez sodelovanja pa je nemogoče še naprej izdajati "Cankarjev glasnik." Na občnem zboru pa je bilo poudarjeno, da so naša napredna kulturna in podporna društva veliko storila za revijo.

Po dolgi razpravi je prišla na glasovanje sledeča resolucija:

1) Cankarjev glasnik preneha izhajati s februarsko številko.

2) Vsa naprej plačana naročnina se povrne, tako, da ne bo mogel nihče očitati, da komu kaj dolgujemo.

3) Organizacija Cankarjeva ustanova ostane in njena naloga je, vršiti kulturno misijo med našim narodom, bodisi s predavanji, priredbami in podobno.

4) Ustanova lahko med tem časom, ko ne izhaja Cankarjev glasnik, izda kakšno primerno knjigo, seveda ako bo dovolj finančnih sredstev.

5) Novi odbor vodi Cankarjevo ustanovo in delo, ki je v zvezi s prenehanjem "Cankarjevega glasnika."

Zgornja resolucija je bila sprejeta z veliko večino glasov. Odborniki in zastopniki so glasovali s težkim srcem, z boleščjo, a drugega izhoda niso videli.

Toliko v blagohotno pojasnilo našim naročnikom.

Odbor Cankarjeve ustanove.

NAROČNIKOM Z ZAOSTALIM NAROČNINO

Odbor Cankarjeve ustanove vljudno prosi vse one naročnike Cankarjevega glasnika, ki dolgujejo za naročnino, da poravnajo svoj račun z upravnikom Cankarjevega glasnika.

Cankarjeva ustanova bo povrnila do zadnjega centa vsem onim, ki so naprej plačali za Cankarjev glasnik, zato pričakujemo, da bodo naročniki, ki dolgujejo za naročnino, storili enako: poravnali svoj račun!

Ludvik Medvešek, tajnik-upravnik.

(Dalje na predzadnji strani)

CANKARJEV GLASNIK

MESEČNIK ZA LEPOSLOVJE IN POUK

VI.
LETNIK
1942-1943

•

7.

številka

SLOVO

Ko smo pred sedmimi leti ustanavljali "Cankarjev glasnik," mu seveda nismo prerokovali zlatega ali tudi samo srebrnega jubileja, saj smo razumeli, da so drugojezičnemu tisku v ti deželi šteti njegovi dnevi; upali smo pa, da mu bo omogočen obstoj vsaj tako dolgo, dokler bo v Ameriki več kot deset tisoč ljudi, kičitajo slovensko. Pričakovali smo, da se bo med temi ljudmi vedno našlo dovolj prijateljev nepopačene slovenske besede, da bo reviji zagotovljen obstoj, dokler bodo tu pogoji za slovenski tisk.

V tem pričakovanju smo se zmotili. V Ameriki je sicer še vedno več kot deset tisoč ljudi, ki lažječitajo slovensko kakor angleško, ampak vse kaže, da ni med njimi toliko prijateljev slovenske besede, da bi mogli rešiti našo edino leposlovno revijo. In tako se danes "Cankarjev glasnik" poslavlja od svojih čitateljev, kajti to je njegovaladnja številka.

Usodna odločitev je padla na minulem občnem zboru Cankarjeve ustanove dne 31. januarja, ko je bilo z dvetretjinsko večino sklenjeno, da preneha izhajati s februarsko številko. Predlog je bil oslajen z besedo "začasno," ki pa nas ni zazibala v nobene sanje o poznejšem oživljenju revije, ker nam je predobro znano, da se taki poskusi niso obnesli niti v prejšnjih časih, ko so bile razmere mnogo bolj naklonjene našemu tisku kakor sedaj.

Časopisi navadno prenehajo izhajati, ko nastane v blagajni brezupna luknja in se podjetje vrh tega še zadolži. "Cankarjev glasnik" je tudi v tem pogledu napravil izjemo, kakor je bil izjema v tem, da je gojil slovensko besedo, dočim jo je ostali naš tisk bolj ali manj pačil in mrevaril, kajti v blagajni ima še vedno nekaj stotakov in naročniki, katerim naročnina še ni potekla, bodo dobili svoj denar povrnjen. Tako vsaj ne bo očitka, da je "C. G." kogar koli opeharil. Izkušnje nas učijo, da se je treba pri nas zavarovati tudi pred takimi očitki.

Seveda pa to ne pomeni, da se je revija nahajala v izvrstnem gospodarskem položaju. Dejstvo je, da je imela še sredstev za

nadaljnja dva meseca, nakar bi nastopila kriza, ki bi je najbrž ne prebredla. Revija se namreč ni nikdar vzdrževala z dohodki od naročnine—saj ni imela niti tisoč naročnikov!—in potrebni so bili prostovoljni prispevki in priredbe, ki so ji pomagale preko nevarnih čeri prejšnjih kriz. Ampak take priredbe se v teh vojnih časih več ne izplačajo, dočim smo se obenem tudi naveličali trkati na slovenska kulturna srca in prositi za pomoč, zlasti, ker je bil odziv tudi v preteklosti vedno zelo reven. Če prištejemo še utrujenost članov Cankarjeve ustanove, ki so se nad šest let borili proti neprijaznim razmeram in skušali ohraniti "Cankarjev glasnik," nam bo razumljivo, da so usodni sklep narekemale razmere, proti katerim smo bili brez moči. Saj je čudno, da so ti ljudje tako dolgo vzdržali v tem boju, ki je bil zaradi mlačnosti naše javnosti napram reviji brezupen.

Vzlic temu, da smo izgubili bitko, pa ne pretakamo solz niti ne vzdihujemo. Slovo nam sladi zavest, da je "Cankarjev glasnik" vsa leta svojega obstoja pošteno vršil svojo nalogo: gojil lepo slovensko besedo in vzgajal in učil tako, kakor sta mu narekovala vest in srce. V tolažbo nam je tudi zavest, da nismo nikdar podlegli skušnjavi, da bi potisnili revijo na stopnjo "popularne" publikacije, v kateri bi bilo prostora za vse, kar bi utegnilo "ugajati," temveč jo ohranili na višini, na kateri se je nahajala od začetka. Resnično grenka kaplja v kupo slovesa pa je žalostna zavest, da je moral "Cankarjev glasnik" preminuti v času, ko gre slovenski narod ob Soči in Savi in Dravi skozi najstrašnejšo noč v svoji zgodovini in ko je slovenska tiskana beseda v stari domovini zatrta oziroma se mora skrivati po gozdovih in gorskih brlogih. Če bi ne bilo te tragedije našega naroda, bi pa rekli: "Odhajamo. In kaj zato? Saj smo v naprej vedeli, da nam bo prej ali slej zaklenkal mrtvaški zvon, ko so vendar tudi ameriški Sloveniji šteti njeni dnevi!" Tako nam je pa v resnici žal.

Uredništvo "Cankarjevega glasnika" se iskreno zahvaljuje vsem svojim čitateljem in prijateljem, ki so mu zvesto stali ob strani vsa leta njegovega obstanka in zaradi katerih je bilo več kot vredno vztrajati, dokler je bilo mogoče.

Srečno, prijatelji!

"Cankarjev glasnik" je dokončal svojo pot.

Katera vlada je legitimna?

Zadnje čase so prišle iz Jugoslavije vesti, da je bila v osvobojenih krajih ustanovljena nova zakonodajna skupščina oziroma revolucionarna vlada, ki je prevzela zakonodajno oblast v krajih, iztrganih izpod nacifašistične oblasti. Predsednik te skupščine je Ivan Ribar. Člani te skupščine so jugoslovanski ljudski bojevniki za svobodo, ki jih poznamo pod imenom partizani in ki izhajajo iz vseh ljudskih plasti in slojev Jugoslavije. Sami pravijo, da zastopajo jugoslovansko ljudstvo in da so njegova zakonita oblast. Sovjetska Rusija to stališče neuradno očividno odobrava.

Ampak tudi tako zvana jugoslovanska ubežna vlada v Londonu trdi, da je legitimna zastopnica jugoslovanskega ljudstva, čeprav že vrabci v londonski megli čivkajo, da ne zastopa drugega razen svojih osebnih koristi in velesrbskih teženj in da se razume kvečjemu na spletke in zakulisne osebne boje.

Kdo ima prav? Katera vlada je legitimna ali zakonita? Vprašanje je izredno važno. Naš tisk v Ameriki je to že spoznal in ker se mnenja križajo, tudi že začel besedne bitke za in proti partizanom in njihovem zastopstvu in za in proti skupini pobeglih jugoslovanskih politikov v Londonu, ki so znani pod imenom jugoslovanska ubežna vlada. Pri tem je del tega tiska brezpogojno za partizane in novo jugoslovansko revolucionarno vlado, ki so jo ustanovili, dočim se drugi časopisi spotikajo ob partizane, jim odrekajo pravico, ki so jo prevzeli ter tako indirektno dajejo svojo moralno oporo begunski vladi v Londonu. Slednji se pri tem opirajo največ na dejstvo, da je Sovjetska Rusija zainteresirana v borbo jugoslovanskega ljudstva proti silam osišča in da dejansko podpira jugoslovanske ljudske bojevnike ali partizane. Z drugimi besedami povedano ima ta del našega tiska, ki je proti jugoslovanskim partizanom, pred sodke proti Sovjetski Rusiji oziroma komunistom in stoji na stališču, da je vsaka stvar ali gibanje, pri katerem imajo Stalin ali komunisti prste zraven, že zaradi tega nezdrava, gnila in sploh zanič, tudi če bi ji sicer ne nasprotovali. Kdo ima prav?

Preden si odgovorimo na to vprašanje, si moramo odgovoriti na vprašanje, kdo ima pravico, nastopati kot legitimni zastopnik nekega ljudstva: skupine politikov ali po ljudstvu izbrani zastopniki? Ozrmo se na Ameriko. Ameriška demokracija temelji na načelu, da izhaja vsa oblast iz ljudstva. Vlada ljudstva, po ljudstvu in za ljudstvo je največji ameriški ideal. In Abraham Lincoln je k temu pristavil, da ima ljudstvo revolucionarno pravico, odkloniti ali ovreči vlado, ki ne služi njegovim koristim ali jim celo škoduje.

Ali je tako zvana jugoslovanska vlada v Londonu prikrojena po našem demokratičnem vzorcu—ali je vlada iz ljudstva, po ljudstvu in za ljudstvo? Ali more ta vlada upravičeno trditi, da je legitimna zastopnica jugoslovanskega ljudstva? Vaso Trivanić, urednik v angleščini urejevanega časopisa "Yugoslavia," pravi o tem med drugim:

"Jugoslovanska vlada je nehala biti legitimna dne 6. januarja 1929, ko je kralj Aleksander odpravil ustavo in obvestil Srbe, Hrvate in Slovence, da ne potrebuje nobenih posredovalcev med seboj in med ljudstvom..."

Po kraljevi nasilni smrti je regentstvo nadaljevalo diktaturo in skušalo doseči odobritev volilcev. Zadnji tak poskus je napravil Milan Stojadinović leta 1938. Vlada je bila strahovito tepena. Sporazum s Hrvati v avgustu 1939 ni rešil ustavne krize, ker slovenski in srbski demokratični elementi niso bili udeleženi pri zadevnih pogajanjih. Regentstvo je bilo strmoglavljeno 27. marca 1941. Vlada generala Simovića očitno ni bila legitimna, vendar je vključevala voditelje vseh političnih strank v Jugoslaviji. Moglo bi se reči, da je ta vlada postala legitimna, ko je ljudstvo odobrilo njen sklep, upreti se osišču.

Ko je zapustila deželo, je jugoslovanska vlada sličila miniaturnemu parlamentu. Obstoja možnost, da bi volilci odobrili sklepe voditeljev svojih političnih strank. Ampak dokler ne obstoja nobena narodna skupščina, bi ta vlada ne smela spremeniti svoje strukture, brez da bi uničila še tisto zakonitost, ki si jo prisvaja. Imenovanje generala Mihajlovića za člana vlade je bilo očitno nezakonito. Prav tako je bila nezakonita njena najnovejša "rekonstrukcija," pri kateri je zletelo šest njenih prvotnih članov. Zdaj ta vlada ne more več trditi, da obstoja nepretrgano izza 27. marca 1941. Takisto ne more trditi, da je sestavljena iz voditeljev jugoslovanskih političnih strank.

Ministrski predsednik Jovanović ne predstavlja nobene politične stranke, temveč je bil zgolj član ultra-šovinističnega Srbskega kluba v Belgradu. Miha Krek ni predsednik Slovenske ljudske stranke. Ivan Branjanin ni načelnik Jugoslovanske narodne stranke.

Jugoslovanski partizani predstavljajo revolucionarno gibanje, toda med njimi je tudi nekaj dobrih ustavnih odvetnikov, ki bi najbrž lahko navedli nadaljnje pomisleke in dokazali, da je jugoslovanska begunska vlada v današnji sestavi nezakonita."

Iz vsega tega, kar smo doslej zapisali, je jasno razumljivo, da je prvi pogoj zakonitosti neke vlade ljudski mandat. Simovićeve vlada ni imela tega mandata pa tudi ne časa, da bi zanj vprašala. Vendar bi se lahko argumentiralo, da je ljudstvo potom javnih demonstracij odobrilo državni udar, ki jo je dvignil na

krnilo in s tem vred njen nastop proti zahtevam osišča. To ji je dalo vsaj videz zakonitosti.

Ampak Simović je bil "nepreviden" državnik in moral se je umakniti iz vlade. Z njegovim odhodom je njegova vlada prenehala obstojati in jugoslovanska begunska vlada je izgubila tudi videz zakonitosti.

Obstojal je še en izhod—potrditev te vlade od strani jugoslovanskega ljudstva, ki je medtem organiziralo odpor proti osvojevalcem. Ampak begunska vlada v Londonu si ni nikdar niti prizadevala, da bi si pridobila zaupanje tega ljudstva. Najbrz je računala in še računa, da se bo po zmagovito zaključeni vojni vzlíc vsemu z vsemi svojimi priveski vrnila v domovino—na zavezniških bajonetih. Vsled tega je med ljudstvom izgubila vsak vpliv in odpor proti nji je vedno bolj naraščal, zlasti ko je začel general Mihajlović po njenem naročilu nastopati proti partizanom. Kolikor je znano, danes to ljudstvo ne mara več slišati o tej vladi in še manj o njeni vrnitvi. Ali mu zamerite?

Kaj pa narodna skupščina, ki se je konstituirala pod predsedstvom Ivana Ribara v osvobojenem Bihaču? Ali ima ta oblast več zakonitosti kakor begunska vlada v Londonu?

Če se postavimo na stališče, da ima vsako ljudstvo revolucionarno pravico, odkloniti ali ovreči vlado, ki deluje proti njegovim koristim, in demokratično pravico, sestaviti vlado, kakršno želi samo, tedaj moramo priznati, da ima nova oblast v osvobojenih krajih Jugoslavije vsekakor večjo pravico, da se imenuje zakonito zastopnico jugoslovanskega ljudstva, kakor begunska vlada v Londonu. Nova oblast ima za seboj partizane in kolikor nam je znano, stoji za partizani pretežni del jugoslovanskega ljudstva. Najbrž bomo prav blizu resnice, če zapišemo, da je partizansko gibanje zajelo večino jugoslovanskega naroda in da predstavlja resnični izraz njegove volje. Na drugi strani pa ima londonska begunska vlada za seboj samo generala Mihajlovića, ki se morda že kesa, da ji je šel na limanice in prevzel mesto vojnega ministra, s čemer je obenem prevzel soodgovornost za vse njene napake in za vso njeno jalovost ter izgubil zaupanje pri vseh, ki niso zaupali tej vladi in ki so danes očitno v veliki večini. To so stvari, ki so danes že znane svetovni javnosti in o katerih razpravlja svetovni tisk.

Seveda stvar še ni popolnoma razčiščena. Marsikaj je še v megli. Zveze z Jugoslavijo so skromne in vijugaste. Relativna in dejanska moč partizanov in Mihajlovića nam ni še znana. Vendar pa je že mogoče sklepati, da se je v Jugoslaviji razvilo močno ljudsko gibanje, katerega smoter ni le boj proti Hitlerjevim in Mussolinijevim razbojnikom, temveč tudi proti nekdanjim

gnilim razmeram—boj proti preteklosti in njenim gnojnim tvorom in za pravico do svobodnega in demokratičnega obstanka.

Kaj naj storimo ameriški Slovenci spričo tega položaja? A li naj zatisnemo oči, češ, to je stvar onih onostran Atlantika? Ali naj gledamo na stvar skozi očala svojih političnih predsodkov in obsodimo jugoslovansko ljudstvo, ker se v svojem boju brati s Sovjetsko Rusijo in komunisti? Ali pa naj priznamo jugoslovanskemu ljudstvu pravico, da že sedaj odloča o svojem zastopstvu, o svoji vladi, in mu damo svojo moralno oporo?

Mi vidimo samo en odgovor:

Če predstavlja partizansko gibanje v Jugoslaviji resnični izraz ljudske volje—in vsa znamenja kažejo v to smer—, tedaj je naša dolžnost, da mu damo vso mogočo moralno oporo. Kajti ljudstvo je tisto, kar šteje in njegova volja je sveta vsem demokratičnim ljudem. Politične predsodke je treba pri tem poriniti na stran, kakor so jih porinili tudi oni v Jugoslaviji, kjer so "rdeči" bojevniki prav tako dobrodošli kakor "hostarji," ki so bili pred nacifašističnim navalom kmečki klerikalci, meščanski liberalci ali socialisti iz delavskih revirjev. Sodbo o partizanih in njihovi taktiki pa medtem prepustimo ljudstvu v Jugoslaviji, iz katerega plasti so vzniknili in ki prav gotovo bolje ve kakor mi, ali so razbojniki, kakor se vidijo nekaterim pri nas, ali pošteni bojevniki za svobodo in pravico.

Oni v Jugoslaviji se bijejo, žrtvujejo in umirajo za svobodo in pravico, medtem ko se mi sončimo v varnem pristanu svobodne Amerike, kjer še vedno radi pogodrnjamo zaradi odmerjanja sladkorja, kave in nekaterih drugih stvari in kjer si povprečni človek niti predstavljati ne more trpljenja in muk, ki jih morajo prestajati ti bojevniki proti nacifašističnemu tiranstvu; naj torej sami sodijo, kaj je dobro zanje in kdo naj jih zastopa doma in na tujem. A mi, če jim že nočemo dati vsaj moralne opore, tedaj jih vsaj ne kamenjajmo, ker je na njihovi strani velesila, katere politični sistem nam ne ugaja!

Mladi Ameriški Sloveniji

Ivan Zorman

V večerni mrak gre trudni naš korak,
v šumeče sonce vaš hiti lehak—
za nami leta tihega trpljenja,
pred vami val kipečega življenja;
za nami pogorišče mrtvih nad,
pred vami novih časov kleni sad.

Kakó smo malo mislili na vas,
kakó nas je prehitel novi čas!
Iz krivde nam priklila je bolest,
da silnejša ni rodna vam zavest!
V železni trušč, v skrbi smo se zarili—
in vendar smo globoko vas ljubili:
za vas, za vas gubili smo moči,
za vas pripravljali svetlejše dni!

Ne bo zlatá, srebrá za nami,
ostali bodo narodni le hrami:
prosvete, bratstva našega ognjišča,
slovenske misli in srcá svetišča.
Sprejmite jih kot drago svojo last,
naj bodo tudi vam v visoko čast!
Naj vam izgine naših zmot spomin,
naj spremlja vas le topli žar vrlin,—
slovenske pesmi in srcá lepoto
prelijte v novega svetá dobroto,
polnite trdih, mrzlih src praznoto! ...
Z ljubečimi željami se poslavljamo,
na vašo daljno pot vas blagoslavljamo.

To Our Young American Slovenes

By Ivan Zorman

With weary tread the evening dusk we face,
You stir toward the sun with quickened pace—
Behind us years of silent strife,
Before you joyous, surging life,
Behind us ashes of our vain pursuit,
Before you future's ripe, resplendent fruit.

Alas, how little did we think of you,
And now this age, so quickly come, so new!
Regret our guilt can not forgive
That of our spirit more we did not give.
In toil and moil our powers we spent—
And yet deep love to you we lent:
For you, for you was spent the brawn
That you might greet a brighter dawn.

When we depart, no riches will you find,
We'll leave but National Homes behind:
The hearths of brotherhood, of culture, art,
The temples of Slovene good mind and heart.
May they a treasured gift to you remain,
May you their honor e'er proclaim!
Our petty strifes, our waywardness forget,
Our virtues seize, may they be with you yet,—
The beauty of Slovene traditions, arts
Spread o'er the New World's farthest parts,
And fill with it relentless hollow hearts!
With loving hopes a fond farewell we say
And bless you on your long and cheery way.

Sanje Martina Mrkača

ZVONKO A. NOVAK

Stari šolski vodja je mrko pogledal Martina. "Da," je spet povzel, "tujci so bili vedno naša nesreča. Vsi so nas izkoriščali in imeli za svoje hlapce, dokler smo bili lačni tujega laskanja pa lahko verni in glupi kakor teleta. Vsak nas je izigraval proti našim resničnim prijateljem, proti našim bratom po rodu in jeziku, da je potem sam laže v kalnem ribaril med nami. Vsi so nam bili le v pogubo," še zavzdihne z neskončno bridkostjo na zgubanih licih, nakar se obrne ter nameri korak, da jo ubere domov.

"In vsem je naša govornica gladko tekla kakor vam," pridene zasmehljivo in trpko, ko se preko ramena še enkrat ozre na Martina, ki je bil tako osupnjen od njegovega vedenja, da ni mogel za trenutek spraviti nobenega glasu iz sebe.

"Počakajte, prijatelj!" začne potem, ko ga je pustila tista trenutna osupnjenost, ves vznemirjen in zbežan vpiti za odhajajočim. "Vsaj poslušajte me, če vam je vid res že tako

opešal, da več ne poznate svojega nekdanjega učitelja Martina Mrkača!"

Te slednje besede so očitno tako vplivale na Potočnika, ki se je bil oddaljil že najmanj dvajset korakov, da se je nemudoma ustavil ter obrnil proti Martinu.

"Učitelja Martina Mrkača, ste rekli?!" vpraša tega ves začuden in presenečen izdaleka.

"Da, da," mu odgovori Mrkač, nato pa brž zapusti peron ter kar steče k njemu na ozko, z gramozom posuto cesto, ki je peljala do pičle pol ure oddaljene zapodoljske šole. "Veste," mu tam hiti dopovedovati, "tistega Mrkača, ki je pred tridesetimi leti pustil učiteljestvo ter odšel v Ameriko. Ali se ga še spominjate?" ga še vpraša ter upre svoje oči vanj, kakor bi mu hotel oživiti spomin z njimi.

"Trideset let ni kdo ve kako dolga doba v našem življenju," meni stari učitelj ves zamišljen. "Toda spomini pa le preradi obledijo v njej," govori dalje mereč Martina z očmi od nog do glave, kakor bi mu ne zaupal. "Pred tridesetimi leti sem bil za šolskega vodja v Velikih Mlakah..."

"In Martin Mrkač pa za učitelja na isti šoli," ga ves nestrpen prekine naš Amerikanec.

"Kar z jezika ste mi vzeli besedo," pravi Potočnik toplo in izredno živahno. "Mrkač je bil moja najboljša učiteljska moč. Zaveden in sposoben učitelj. Točen ko ura in zanesljiv ko svit mladega dne. Hudo ga je bolelo, ko je videl, kako mu hočeta politična strast in verska zagrizenost pohoditi stanovsko samozavest, in užaljen v dno srca je šel po svetu," reče zdaj, kakor bi se mu storilo inako, in dve debeli solzi mu splozneta po zgrbančenih licih. "Šola je z njim veliko izgubila, a jaz pa sem prišel ob dobrega tovariša in prisrčnega prijatelja. Kdo ve kako se mu godi?!" se mu sedaj iztrga iz prs kakor v hudih sanjah. "Nikoli mi ni pisal. Možak je, pa rajši sam zase prenaša bol stanovske užaljenosti, ki se da težko odpustiti, še težje pa pozabiti. Ali to nikakor niste vi," de zopet trpko in ves njegov obraz postane na mah kakor ena sama gruda razdrapanega ledu.

Ta nenadna in nepričakovana izpremembra njegovega občutja je pognala Martina iznova v obup. Ni vedel, kaj bi rekel, ne, kaj bi storil. Kakor odrevenel je buljil vanj in srce se mu

je krčilo ob grenki misli, da ga ima sedaj njegov rojstni kraj za tujca, ki se morajo srca in vrata zapirati pred njim.

V tem se jima z nasprotne strani neopazno približa čuden človek koščene, visoke in sloke postave. Veliki, podolgovati buči podobno glavo mu je pokrival umazan, raztrgan in poklapijen klobuk, o katerem bi se sedaj nikakor ne moglo ugotoviti, kakšne oblike in barve je bil tačas, ko je iz prodajalnice prešel prvemu lastniku v roke, in skozi njegove številne luknje v zmečkani štuli so liki ščetine sršeli pelasti lasje. Hrustančasta uhlja sta mu med hojo in govorjenjem že kar skoro mahala, tako sta bila velika. Po capah, ki so visele na njem, bi se lahko po vsej pravici prišteval med potepuhe. Roke so bile predolge in so se mu šibile kakor dvoje okleščenih vej, kadar jih je vzdignil kvišku ali pa kako drugače premaknil. Daleč prenizko čelo je bilo ploščato, voglato, tnalasto. Obrvi ni bilo opaziti nobenih, če jih je sploh bilo kaj. Vodene oči so bile tako majhne, da sta zijali le kar dve prazni, globoko utonjeni očnici iz obraza. Upadla lica niso kazala nobenega življenja, nikakšnega čustvovanja; bila so topa, mrtva, mrliška, strahotna. Nos je bil potlačen in njegovi široki nosnici sta ga delali bolj živalskega kakor človeškega. Pod njim se je razraščalo nekaj ščetinastih kocin liki robidovje v kaki seči — po lastni volji in saksebi. Pretanke ustnice so bile komaj vidne in zato so se iz preširokih ust še očitneje režali čekanasti in nesnažni zobje z mnogimi nagnitimi škrbinami vmes. Kriva, šilasta brada je bila kajpak neobrita in redkemu strnišču podobna. Noge so bile tako neznanjsko dolge, da so se kar vlekale za njim in zdelo se je, kakor bi jih prestavljal s tistimi vejastimi rokami.

"Pa nista preveč zgovorna," ju pikro ogovori ta capinski in ogabni dolgin s tako odurnim in hreščočim glasom, da je Martina kar groza spreletela. "In obnašata se, kakor bi se drug drugega bala," se jima še poroga, mlaskne z jezikom, zine široko ter se votlo zareži na vsa usta, ne da bi se še posebej zanimal za tega ali onega.

"Kdo je ta nakaza nekazna?!" krikne preplašeno Mrkač ter se obrne do starega učitelja, ki ni kazal niti najmanjšega vznemirjenja.

"Naj ti odgovorim jaz!" zahrešči capin

surovo in objestno. "Kličejo me za Straha in se tudi pišem tako. Oče mi je glad, revščina mati, stara mati grabežljivost, praznoverje brat, a sestra pa nevednost. Doma sem povsod, po vsem svetu in tudi v Ameriki me dobro poznajo, čeprav se imenujem v vsaki deželi drugače. Družim se z bogatini in siromaki, z učenjaki in nevedneži, z odličniki in prostaki, dasi me pravzaprav nihče ne mara. V muko sem vsem. Delo mi mrzi in se najrajši potepam. Kradem ne. Ali reči moram, da so tatovi in tolovaji moji verni pajdaši. Tudi z ubijanjem se ne pečam, a se kljub temu domala vsa prelitá človeška kri drži mojih rok. V moji službi so visoki in nizki, a strežejo mi služabnice strahopetnosti, ki je moja žena. Vladar sem celega sveta in konec mojega vladanja pa mene bo šele, ko se ljudje znajdejo ter zaupajo vase. To sem jaz, moj stari znanec iz Dremulj."

"Kaj poznaš tega tujca?" ga ves začuden in zavzet vpraša Potočnik, ki je imel Straha zaeno z drugimi po Zapodolju in drugod za neškodljivega bebca.

"Strah pozna vse, ker je povsod pričujoč," odgovori capin samozavestno in oholo.

"No, če veš, da sem iz Dremulj," povzame sedaj besedo Mrkač v nemalem strmenju, "potem ti mora biti tudi znano, kako mi je ime."

"Sebi in svojemu rodu bi delal sramoto, če bi tega ne vedel," se odreže capin strašansko bahato. "Ko si zagledal luč tega sveta v tisti kajži tam na spodnjem koncu dremuljske vasi, sem bil zraven. In kako bi ne bil?! Saj je revščina vendar moja mati in pa tudi nobenega poroda ni brez mene. Ko so te prinesli v cerkev h krstu, sem bil tamkaj. Kajti po božjih hramih se še posebno rad potikam. Ali ko si pa šel v Ljubljano, te nisem spremljal tjakaj."

"Jaz te nisem nikoli videl pri nas," mu oporeče Martin, ker bi ga na vso moč rad pripravil k temu, da bi povedal njegovo krstno in rodbinsko ime vpričo Potočnika, ki je sedaj sila pazno sledil capinovim besedam in obenem venomer opazoval Mrkača.

"Tvoja mati Katra ti ni marala praviti o meni in mladost se pa sama seveda ne zmeni za take potepuhe, kakor sem jaz, dokler ji ne začne voda teči v grlo," pravi dolgin zasmehljivo ter se zakrohota na ves glas in tako grozno, da je Strgarja kar zona obšla.

"Moji dobri materi je bilo ime Katra," de ta skoro drgetaje. "To si prav pogodil. Ampak zdaj pa še povej, kako se pišem jaz, če kaj veš!" ga še podreza izzivalno, ker je spoznal, da je ta grdun poleg drugega tudi še neznanško domišljav in nadut.

"Ne bodi mi vendar tako siten in neučakaven!" ga že kar z grdo zavrne Strah. "Počasi pride vse na vrsto. Vidiš, s teboj zato nisem šel v Ljubljano, ker me nisi še prav nič poznal. Jaz se bratim le s tistimi, ki me spoznajo in sprijaznijo z menoj, ker se me bojijo, četudi sem pravzaprav v sredi votel, a okoli me pa nič ni. S temi hodim vsepovsod ter jih zavajam na kriva pota, na katerih jih tiram k nasilnosti, krvoločnosti, ropanju, ubijanju, pohlepnosti, skopuštvu, samoljubnosti, grabežljivosti, krivičnosti in razuzdanosti. Ali vrh tega jim pa še ne dam miru ne podnevi ne ponoči. Mučim jih neprenehoma sebi v zabavo in razvedrilo. Te trume — na milijone in milijone jih je — so moja nevidna moč, moje nevidno carstvo. Vsi so moje lutke in plešejo, kakor jim godem jaz. S teboj pa je stvar malo drugačna. Smrt tvoje matere te je hudo potrla in že sem mislil takrat, da te imam. Pa sem se ukanil. Ti nisi obupal in ni te bilo strah živeti brez matere. V Velikih Mlakah sem imel v župniku Rutarju zanesljivega hlapca. Ta te je na vse pretege skušal pridobiti zame. Tako dolgo je vrtal proti tebi, da te je naposled spodil po svetu. Ali ustrahovati te pa le ni mogel. Zmagal si ti, ne on. Odšel si v tujino brez strahu — brez mene. Niti strahopetnost te ni dobila v svojo oblast. Znašel si se, pa zaupaš vase — v človeka — in strahu ne poznaš. Prost si vseh mojih težkih vezi. Jaz nimam s teboj nobenega posla. Ne, Martin Mrkač, tvojega imena ni v knjigi mojih slug in mojih žrtev," še zatuli, kakor bi potegnila prav huda burja sredi mrzle zimske noči, ter gre počasnih, lenih in nazarensko dolgih korakov dalje po svoji poti, ki je držala kdo ve kam, med tem ko je Martin zrl z nekakšnim čudnim, bolečim čustvom za njim, dokler se mu ni skrtil za bližnjim ovinkom.

"Strašen človek ta Strah!" reče potem kakor samemu sebi ter si globoko oddahne.

"Gospod Martin Mrkač!" vzklikne zdaj stari učitelj z glasom, ki se je v njem vsa neizmerna radost njegove duše nad prijateljevo

vrnitvijo v domovino tako čutno prelila v čustvo resničnega obžalovanja. "Prejle sem bil skrajno brezobziren in krut do vas," nadaljuje ves skrušen. "Nepopisno hudi časi, ki so komaj za nami, so nas vse naredili take do vseh tujcev, ker so naši začasni tuji gospodarji tako neusmiljeno in brezsrčno trpinčili in morili naše ljudi kar na debelo, odpeljavali našo mladež, oskrunjevali naša dekleta, požigali naša domovja ter pustošili naše lepe kraje, da strah. Tistih grozodejstev ne more naše ljudstvo tem barbarskim tujcem nikoli odpustiti. Vsi jih mrzimo iz dna srca in jim več ne zapupamo. In ta upravičena mržnja me je tako oslepila, da sem vas, ki ste se v tujini močno izpremenili, imel za tujega človeka ter vam delal s tem velikansko krivico. Ali mi morete to kdaj oprostiti?"

"Pozabite tisto, prijatelj, pozabite!" de Martin in ves srečen, da so se Potočniku vendarle odprle oči, dene levico čez njegovo ramo, a z desnico pa mu seže v roke. "Razumel sem vas in prav nič vam nisem zameril. Saj sem čital v ameriškem časopisju, kaj vse so med vojno počenjali kruti tujci po Sloveniji."

"Prijatelj Martin!" privre starcu iz vrisakajočega srca in ves v solzah se mu vrže okoli vratu. "Pozdravljen, moj dragi prijatelj! Tisočkrat pozdravljen na domačih tleh!" mu med objetjem šepetajo ustnice, ki so kar drhtele od brezmejne sreče.

"Brez takega prijateljstva bi bilo človeku celo v tem raju prazno in pusto!" de Mrkač ves ginjen, ko ga Potočnik izpusti iz objema.

"In jaz se sedajle počutim mladega kakor tedaj, ko sem se ženil," meni ta ter zažene od samega veselja svoj klobuk v zrak. "Ali kako sem vendar telebanast!" se še začne opravičevati. "V sreči človek res pozabi na vse. Pri kom se pa misliš ustaviti, Martin? Pa kaj neki te to izprašujem?! Kar k meni pojdeš, pa bo. Sam sem. Žena se večinoma drži pri hčeri Zori, ki je že deset let omožena v Ljubljani in ima tri otroke, enega dečka in dva deklici."

"Dobro, Fran. Sprejeto z vso hvaležnostjo. Samo tega ti ne morem zdaj še povedati, kako dolgo se bom mudil v Sloveniji."

"Pri meni ostaneš lahko za zmerom. Toda pojdiva!"

"Da, takoj. Ali poprej mi še povej, kako

to, da si sedaj v Zapodolju in ne več v Velikih Mlakah?"

"Tam sem bil vse do svoje upokojitve. Dve leti pred to vojno sem izpregel ter se preselil v Ljubljano, da tamkaj preživim jesen svojega življenja. Ker pa sta Nemeč in Lah pomorila domala vse naše mlade učne moči, je morala dežela po vojni poklicati vse še sposobne upokojene učitelje in učiteljice nazaj v službo. Tako, vidiš, sem spet šolski vodja, a to pa ne v Velikih Mlakah, nego tu v Zapodolju. No, zdaj pa le stopiva! Kake pol ure, pa bova na mestu."

In šla sta. Kar preko polja po bližnjici sta jo udarila. Spotoma pa je Potočnik povedal cel niz zanimivih novic. Sodni pristav Čuk se je oženil z Virantovo vdovo že drugo leto po razpadu avstrijske monarhije ter postal okrajni sodnik v Velikih Mlakah, ko so sodnika Skoka prestavili k okrožnemu sodišču v Novo mesto. Zdravnik dr. Ivan Sever se je pridružil slovenskim junakom v boju za slovensko svobodo ter jim bil v veliko pomoč; ali ko je pozimi v gorah zdravil ranjence, se je preveč izpostavljal mrazu, si s tem nakopal hud prehlad ter umrl za svoj narod; po njegovi smrti se je njegova žena Milena, ki je bila izšolana učiteljica, spet posvetila svojemu dekliškemu poklicu ter bila še pred nedavnim imenovana za šolsko voditeljico v Velikih Mlakah. Pek Miklič se je hudo postaral; Lah so ga imeli več mesecev v zaporu, a zdaj pa spet peče zemlje, štruce in rogljiče za velikomlaško uradništvo. Kolar Anton je še pred vojno prepustil svojo obrt svojemu sinu Jerneju, ki pa je tudi dal svoje življenje za svobodo v boju proti laškim vsiljivcem. Davkar pl. Weissenfels več ne vohuni v Velikih Mlakah; odkuril jo je iz velikomlaške vasi takoj potem, ko je Slovenija postala del jugoslovanske države. Župnika Rutarja je vzela smrt malo pred umorom kralja Aleksandra; z njim je šlo tudi dokaj tamošnje klerikalne opahlosti in zdivjanosti v grob; na njegovo mesto je prišel mlajši človek, ki je vsaj nekoliko zmernejši od njega. Kuharica Marjana je šla par let za Rutarjem z nosom zemljo podpirat. Kovač Peter jo je z vso svojo družino vred popihal nekam še tisto noč, ko je bilo konec laške strahovlade na Slovenskem; držal je z Lah in ne bil bi si več v svesti življenja, če bi še ostal v Velikih Mlakah.

Stritar še krčmari, a ni pa več za župana. Hudovernika je pred devetimi leti njegova na lišp vsa mrtva žena pregovorila k temu, da se je preselil v Ljubljano ter tam odprl odvetniško pisarno, in poštarica Olga je kmalu po župnikovi smrti pustila poštno službo ter odšla v neko katoliško zavetišče za ženske, med tem ko stari postiljon Miha še zmerom pošto vozi.

Tako sta se Potočnik in Mrkač kaj hitro znašla pred starim poslopjem zapodoljske šole, kjer je imel šolski vodja tudi svoje stanovanje.

“Druga svetovna vojna je hvala Bogu minila,” poprime besedo Martin, ko je sedel s svojim prijateljem za mizo v njegovi obedni sobi ter se krepčal z okusnim prigrizkom. “Zavezniške sile so zmagale ter strle fašistični pošasti glavo. Zdaj pridno urejajo in spravljajo v tir razrvane politične in gospodarske zadeve po vsem svetu in tako seveda tudi v Jugoslaviji. To vem, ker pišejo o teh rečeh vsi listi. Ali ni mi pa znano, kako je tu pri vas z vašimi notranjimi razmerami.”

“To ti pa jaz kaj lahko razložim. Vsi smo neizrekljivo veseli, da je divjaški fašizem poražen na celi črti, čeprav je bilo treba za ta poraz ogromnih žrtev. Jugoslavija je sedaj večja, kakor je bila kdajkoli poprej. Na severu smo Slovenci dobili vse, kar smo zahtevali, in pridobljeno ozemlje smo očistili vseh tujcev. Tu smo se znebili celo Kočevarjev, ki so se morali pobrati radi ali neradi na Nemško, kjer je zdaj prejšnja velesila razdrobljena v mnogo majhnih držav, kakor je bilo to še pred Bismarkom. Ali na jugu pa žal ni vse tako, kakor bi moralo biti. Vprašanje Gorice, Trsta, Reke in Istre še vedno visi v zraku. Že skoro dve leti se vršijo pogajanja med nami in Lahii. Iz nerazumljivih razlogov niso bili zavezniki do teh tako strogi kakor do Nemcev, pa so prepustili usodo primorskih Slovencev naši in laški vladi na milost in nemilost, s čimer so brezdvomno ustrelili velikega kozla in Slovincem storili strašno krivico. Bojim se, da bo ta stvar rešena Lahom v prid. Zdi se mi, da je že vse preveč cinčanja in zavlačevanja pri tem. Belgrajska vlada je skoro tako, kakor smo jo imeli poprej, in v njej sta dva Slovenca, ki prerada škilita v Rim. Čemu se pogajati s tatovi, roparji, tolo-

vaji, požigalci in morilci?! Lahii so z Nemci in drugimi osiščnimi pajdaši vred razoroženi in pod zavezniškim nadzorstvom. Jugoslavija ni. Ali bi mar ne bilo boljše, če bi jugoslovanska vojska kratkomalo zasedla vse primorske kraje, ki nam gredo po vseh božjih in človeških postavah?”

“Vsekakor,” mu odločno pritrdi Martin. “Če te prav razumem, ni potemtakem v Jugoslaviji vse tako, kakor so si zamislili tisti, ki so prelivali svojo kri v strašnih bojih proti fašizmu?”

“Ne, ni,” odgovori Potočnik že ves razvnet. “Slovenci si z vsem srcem želijo demokratično Jugoslavijo, ki naj bi se upravljala in vodila tako, da bi bila predvsem odpravljena revščina širom po deželi. Toda zdi se mi, da smo zopet na stari, napačni poti.”

“In kako se počutiš v Zapodolju?” ga vpraša sedaj naš Amerikanec, ker je opazil, da so mu od razburjenosti že potne srage stopile na čelo.

“Prav dobro. Zapodoljčanje niso napačni ljudje, kolikor sem jih mogel spoznati doslej. Saj veš. Nekateri vasi so tako oddaljene, da po več mesecev ne vidim razen šolskih otrok žive duše od tamkaj. Dremulje so na primer že ena izmed takih.”

“Dremulje, kaj,” mu hitro seže Martin v besedo in v obraz postane rdeč kakor kuhan rak. “Ali morda poznaš tamkaj Samčeve?”

“Samčeve? O da, nekoliko. Gospodarja Jakoba seve nisem poznal osebno. Ali vem pa, da ga ni več med živimi. Kakor sem slišal, je bil zbral veliko kmetov, jih oborožil z vilami, kosami, sekirami, cepmi, krampi, rovniciami, motikami, koli, nekaj puškami in par strojniciami ter se z njimi skrnil v turško jamo na Rebri. Od tamkaj je prežal na vlake ter pobijal vse, ki jih je dobil v laški ali nemški uniformi na muho. Več mesecev je bil strašna nadloga laškimi oblastim. Toda naposled so ga le izvohale ter poslale nadenj kar cel bataljon do zob oboroženih laških vojakov. Ti so ubili njega in vso njegovo hrabro četo do zadnjega moža. Dosti ljudi so potem postrelili iz maščevanja po dolini. In če bi bili zvedeli, da je bil Samec vodja tistih upornikov, bi tudi njegovi hčeri ne bili prizanesli.”

“Minki,” se spesne Martinu z jezika. “Ali še živi?”

“Da,” mu odgovori stari učitelj. “In kakor pravijo, še zmerom čaka nekoga. Mar ne misliš, da bi bilo morda prav, če bi jo obiskal?” še pripomni ter ga pogleda po strani.

“Menda bi ne bilo napak,” odvrne Mrkač kakor v nekakšni zmedenosti. “Toda poprej pojdem h grobu svoje nepozabne matere,” še doda ter se z globokim vzdihom prebudi iz teh sanj.

* * *

“To se mi je sinoči sanjalo,” pove Martin Mrkač svojim trem prijateljem, ko je skončal gornjo zgodbo v svojem udobnem stanovanju

na južni strani čikaškega mesta. “Večji del tistih sanj se opira na resnične dogodke iz mojega življenja, a nekaj reči se pa lahko še uresniči, lahko pa tudi ne. Sanje so sanje.”

“Kaj pa, če bi te tista Minka res še čakala?” ga vpraša eden.

“Šel bi ponjo takoj po vojni,” odgovori on iskreno. “Bila bi mi še vedno tako mila in mlada kakor tedaj, ko sva se ločila pred tridesetimi leti tam na solnčni zapodoljski Rebri. Vezi rojstnega kraja nikoli ne sprhnijo v človeku.”

Slabo se postavimo

AMERIŠKI SLOVENCİ se radi pobahamo, kako smo bili pridni na slovenskem kulturnem polju in koliko smo ustvarili. Res smo ustvarili na tem polju marsikaj, ampak še od daleč ne toliko, kakor se nam včasih dozdeva. Največji križ z nami je, da se še nismo naučili vpoštevati prizadevanj naših kulturnih delavcev in jim pomagati pri njihovem nevhvaležnem delu. Namesto tega jih rajši obiramo, češ, lenuhi so itd., dokler se še tisto malo talentiranih kulturnih delavcev, kar jih imamo, drug za drugim izgubi od nas oziroma z našega kulturnega poprišča.

Gornje nam je prišlo na misel, ko smo pred kratkim dobili od drugojezičnega oddelka zveznega poročevalskega urada (Office of War Information) pismo, v katerem so nas vprašali, kje bi mogli dobiti slovenske učne knjige (slovnice, slovarje itd.) Kje?

Odgovorili smo, da nimamo na slovenskem ameriškem knjižnem trgu menda nobene druge take učne knjige kot dr. Kernovo angleško-slovensko slovnico, besednjaka pa sploh nimamo več nobenega. Omenili smo angleško-slovenski besednjak Zvonka A. Novaka, ki že dve leti prosjači po Ameriki, da bi ga izdali, pa se doslej še ni našel nihče, ki bi bil pripravljen, založiti to važno in potrebno delo ali prispevati potrebna denarna sredstva.

Pa pravi pisatelj Louis Adamič, da je čas, da se začne poučevati v slovenščini naše mlade slovenske Amerikance, da bodo šli po vojni v Slovenijo in ji pomagali nazaj na noge. Ka-

ko naj se pa uče slovenščine, ko nimamo niti ene poštene slovnice in ne besednjaka?

Nič se ne bahajmo. Nismo bili tako pridni na našem kulturnem polju in tudi danes imamo še vse premalo smisla za slovenske kulturne dobrine. Ameriški Slovenci imamo denar za vse, samo za slovensko knjigo ne. Zato so nove slovenske knjige v Ameriki postale skoro bolj redke kot bele vrane. In zato še danes nimamo Novakovega angleško-slovenskega besednjaka, čeprav je bil dokončan že pred dvema leti.

Ali se ne bi mogla zavzeti kaka naša organizacija za stvar in poskrbeti, da bomo imeli vsaj en pošten angleško-slovenski slovar?

Nenadejano srečanje

I. J.

Vprašaj me, če se spominjam,
ko sem k sebi te prižemal,
vse najlepše v tebi gledal,
od ljubezni omedleval?

Ej to biló je v davnih časih;
drug bil fant in drugo dekle!
Tu stojiva le dve senci
dni nekdanjih, rož odcvelih...

Cvet požene in uvene,
nam pa le spomin ostane.—
In tako je tudi z nami:
zdaj ljubimci, jutri—tujci...

Smrt Ane Boleyn

I. J.

Boben že zamolklo kliče . . .
 Ana vzdihne in se strese,
 roka šine ji po vratu
 (žalost leze po obrazu) :
 rosni cvet tako vztrepeče
 pod dotikom smrtne kose . . .

Rabelj, prizanesi cvetki!

Ali krvnik se ne briga
 za ljubezen do življenja.
 (Kruh je kruh! — četudi topla
 kri iz njega se poceja!—
 To pomisli, zarezži se,
 rabeljsko sekuro dvigne.)

Tenko poje zvon mrtvaški . . .

Trepetaje Ana glavo
 položi na črno tnalo.
 "Zbogom, ljubi!" v vetrc bežni
 tožno šepne vzdih poslednji.
 V zrak zasika mrzlo jeklo,
 v toplega vratu belino— —.

Kri škropi po odru smrti . . .

Novi svet in delo

ETBIN KRISTAN

I.

V SEDANJI VOJNI sta v smrtnem spopadu dva velika tabora. To seveda ni nikakršno novo odkritje in tudi nobena novica ni, da je ves svet razdeljen v dvoje sovražnih armad, kajti tudi tisti par dežel, ki se imenujejo nevtralne, stoji—deloma celo zelo aktivno—na eni ali drugi nasprotnih strani. Malo bo še tako naivnih ljudi, ki bi verjeli, da Francova Španija ne pomaga osišču, ali pa, da je argentinska vlada resnično nepristranska. V konfliktu, kakršen je sedanji je nevtralnost nemogoča, ker ni nikogar, ki ne bi bil prizadet na rezultatu boja. Kdor se te besede poslužuje, vara bodisi samega sebe, ali pa jo zlorablja z namenom, da prikrije svojo dejanjsko pristranost. Bolj kakor v katerem koli drugem slučaju se zdi, da velja tukaj geslo, "kdor ni z nami, je proti nam."

Potemtakem bi bilo videti, da je vse popolnoma jasno: Na eni strani so Nemčija, Italija, Japonska in njih manjši trabanti kot Paveličeva "neodvisna," Hortyjeva Madžarska in kar je še takih spak, na drugi pa Zedinjene države, Velika Britanija, Rusija in ce-

la vrsta od fašističnih tolpa pregaženih dežel.

Toda že tukaj vidimo brez povečevalnega stekla in brez drobnogleda, da stvar ni tako enostavna. Kje stoje vlade, je seveda popolnoma očitno; drugo pa je vprašanje narodov, ki so včasih lahko brezmočni, a bodo vendar ostali, kadar bo veter odpihnil celo vrsto vlad. Francija, na primer, ima vlado v Vichyju in o tej se ne more dvomiti, da stoji z obema nogama v Hitlerjevem taboru, oziroma kleči pred nacijskim malikom in ponižno sprejema njegove ukaze. Torej—bi se sklepalo—so Francozi na strani Nemčije. To pa seveda ni res, kajti francoski narod bi se z malimi izjemami sebičnih koristolovcev uprl Darlanu in Hitlerju. če mu ne bi bile roke zvezane in bi ne bil prav tako zaslužjen kakor češki, poljski, norveški in skoraj vsi ostali evropski narodi.

"Poglavnik" Pavelić je "zaveznik" Italije in Nemčije. Toda kakor Petainova, tako sega tudi njegova oblast tako daleč kakor moč nemških in italijanskih bajonetov in kakor ima De Gaulle tisočkrat več vpliva pri Francozih, tako ga ima Maček pri Hrvatih.

Na Bolgarskem Boris danes najbrže ne bi bil več kralj, če ne bi bilo fašističnih čet v deželi in Finska ne bi bila v boju, če ne bi Mannerheim imel nemške podpore, ki je iz njega naredila ujetnika.

Lahko bi šli še dalje po svetu in podobnih slik bi našli celo vrsto. Lahko bi se tudi ustavili v osiščnih deželah in če bi nekoliko natančneje pogledali v kote, bi morali priznati, da ni popolnoma pravilno, če imenujemo Nemce, Italijane in Japonce svoje sovražnike. V malem mestecu, kjer živi pisec teh vrstic je te dni predaval Nmec o bodočem svetu in je žel navdušeno odobravanje poslušalcev Amerikancev, ki gotovo nimajo v svojih srcih sledu simpatije za nacizem. Mož je bil pred Hitlerjevim prihodom državni poslanec, socialista in bojevnik za delavske pravice, pa ni čudno, da je dobil priliko, spoznati blagoslov nacijskega koncentracijskega tabora. Posrečilo se mu je, da je pobegnil in rešil tudi ženo in otroka in sedaj nadaljuje v Ameriki boj zoper nacizem. Pravzaprav to ni nič posebnega. Na tisoče Nemcev je v tujini, ker sovražijo fašizem in veliko je število tistih, ki pomagajo zaveznikom na razne načine v boju proti hitlerizmu. Na tisoče jih je še vedno v nemških ječah in koncentracijskih taborih. In le otrok bi mogel verjeti, da so Himmlerjevi zalezovalci izvahali res vse tiste, ki jim je ostala ljubezen do svobode v dušah, pa je ne smejo očitno pokazati, ker se morajo često bati svojih lastnih otrok. Če ne bi bilo tako, ne bi bilo treba vseh tistih gestapovskih priprav za slučaj revolte, o katerih nam pripovedujejo ne Nemci, temveč ameriški dopisniki, ki so imeli priliko, opazovati dogodke v Nemčiji, preden jih je odpeljal "zadnji vlak iz Berlina."

Da so noge italijanskega fašizma iz še mehkejše ilovice, je pač znano vsemu svetu in o Mussoliniju bi se lahko reklo to kar o Pétainu in o Paveliću: Za svojo oblast se ima zahvaliti le še Hitlerju in njegovi gestapovski mašini. Angleži so v Afriki imeli največje sitnosti, kadar so spravili italijanske vojne ujetnike v tabore, ker so se takoj pričeli boji med Italijani samimi; čim so bili rešeni vojaške discipline, so se antifašisti takoj obrnili proti fašistom. Pogostoma se je zgodilo, da so se italijanski vojaki vdali mnogo manjšim angleškim silam in skoraj prosili, naj jih "ujamejo." — "Ej da, polentarji so bili vedno stra-

hopetci," pravi marsikdo, ko sliši tako poročilo. Toda tak dovtip je preveč po ceni. Ti "polentarji" so bili resnični junaki, ko so sledili Garibaldiju in vedeli, za kaj se bojujejo. Pokazali so hrabrost na mnogih bojiščih, kadar je šlo za svobodo in v mnogih mestih so se italijanski stavkarji s samim kamenjem upirali rednemu, streljajočemu vojaštvu.

Tretji rajh in uradna fašistična Italija nam je sovražna. Mnogo Nemcev, najbrže velika večina, mnogo Italijanov, skoraj bi se zdelo, njih manjšina nas sovraži. Ampak najti je tudi Dance, Norvežane, Francoze, Srbe, Nizozemce in, priznajmo, tudi Slovence, ki nam žele poraz in so na strani osišča, ker so storili prvi korak s "sodelovanjem" in se ne morejo več obrniti in jim lomi strah kosti, kadar pomislijo, kaj se utegne zgoditi, če zmagajo združeni narodi.

Kadar igra dvojica šah, je vse jasno; črne figure spadajo na eno stran, bele na drugo in nobenega dvoma ne more biti o črnem konjiču in o belem stolpiču. V krvavi igri današnjega sveta pa so neštete komplikacije, nejasnosti, izjeme in zmede. Kljub vojaškim, prometnim, živžnim in vsakovrstnim drugim težavam bi bilo navsezadnje relativno vse lahko, če bi bilo vse svetlo na eni in vse črno na drugi strani. Ampak tako ni bilo v življenju nikdar in tudi ni sedaj.

II.

Take misli silijo na dan, posebno kadar misli človek na bodočnost. Kar se tiče sedanjosti, seveda ni nobenega dvoma. Zmagati moramo in nobenega napora v ta namen se ne smemo ustrašiti. Žrtve, ki so že bile doprinešene za to zmago, so bile velike; morda bo treba še večjih, toda nihče se jih ne sme ustrašiti. Zlasti v tej deželi je vsako vzdihovanje zaradi odmerkov, zaradi nekaterih neudobnosti, zaradi počasnejše voznje in podobnih reči nepotrebno, kajti v primeri s trpljenjem narodov v zasedeni Evropi in Aziji je naše življenje v Ameriki še vedno nebeško. To ne pomeni, da se nihče ne sme pritožiti zaradi očitnih krivic, ki se gode v abnormalnih časih prav tako kakor v normalnih; toda kar je potrebno za zmago, se mora smatrati za dolžnost.

Ampak vprašanje se ne da odrniti na stran: Zakaj zmaga?

Seveda, vsi vemo, kaj bi se zgodilo, če bi

doživeli poraz. Nekateri skrajno naivni ljudje, ki še vedno zahtevajo mir na podlagi pobotanja, morajo govoriti v sanjah, kajti če bi bili budni in bi videli, kaj se je zgodilo in kaj se še vedno godi na Poljskem in na Grškem, v Jugoslaviji in Ukrajini, na Kitajskem in po vzhodnih indijskih otokih, sploh povsod, kamor je stopila fašistična peta, ne bi mogli priporočati miru, ki ne bi bil mogel biti nič drugega kakor sužnost za milijone in odmor za pripravljanje druge, še strašnejše vojne. Če naj se to prepreči, mora biti osišče poraženo in sicer tako temeljito, kakor je bilo rečeno na sestanku v Casablanci: Z brezpogojno kapitulacijo.

Toda s tem vendar še ni povedano vse. Vprašanje še vedno ostane: Čemu zmaga?

Da se odstranijo Hitler, Mussolini in Tojo?

Gotovo. Ampak to ni in ne more biti vse.

Da se zruši fašistični sistem v teh deželah?

Seveda. Ampak tudi to še ni vse.

Svet ne krvavi in ne doprinaša nadčloveških žrtev le zato, da bodo otroci imeli nekoliko let pokoja, a kadar dozore za puško, da izbruhne nova vojna, za katero bo znanost dala nove, stokrat bolj uspešna sredstva ubijanja na razpolago.

Kako naj se prepreči novo klanje in zagotovi trajen mir je pa še vedno problem, ki čaka rešitve prav tam, kjer bi se morali z njim najbolj ukvarjati, pa se zdi, da se ne.

Res, takozvani atlantski čarter je nekaj povedal in podpredsednik Wallace je dal hrepenečemu ljudstvu veliko upanje. Če bi vsi, ki imajo moč, ravnali tako, če bi v tej vojni videli zaključno poglavje tiste revolucije "priprostega človeka," ki se je pričelo v Franciji ob koncu osemnajstega stoletja, pa bi bilo vse dobro in ljudje bi lahko mirne duše čakali na dan zmage, ki bi pomenil rojstvo novega življenja. Žal da vsakovrstna znamenja ne podpirajo prevelikega optimizma in je še vse preveč "merodajnih" ljudi, katerim je ta vojna samo epizoda v življenju, ki je za nekaj časa pahnjeno iz tira, pa se mora zopet vrniti tja, kjer je bila njegova pot ustavljena in nadaljevati po starem kolovozu. Oni ne vidijo nikjer "revolucije"; njim se ne zdi, da je dolgo poglavje preteklosti zaključeno in se začenja bodočnost. Oni ne marajo eksperi-

mentov, o katerih ne vedo, kako bi se obnesli. Tradicije imajo in ljubijo jih kakor kmet svojo kočjo, četudi so stene sajaste in piha veter skozi dvajset špranj. In ne vidijo, da so porušene ne le posamezne kočje, ampak cele vasi, da so bombe razdejale, kar je stalo v glorijski stoletja, da so mesta izgubila svoje lice in da vsa ta zemlja ni več taka, kakršna je bila, preden je zatulil vihar. Ne vidijo, da je življenje človeštva izpremenjeno kakor da je vsaka ura bila stoletje.

Če naj bi se po vojni vrnili tja, kjer smo bili, preden so nacijske tolpe udrle na Poljsko, bi cena ne bila vredna milijonov življenj, ki so padla v prezgodnji grob in uničenih vrednot, ki jih bo le delo generacij komaj nadomestilo.

Svet, kakršen je bil, je dal podlago fašizmu in vsemu, kar je potem sledilo. Priklicati enak svet nazaj v življenje ne bi pomenilo nič drugega kot pripraviti ponovitev tega, kar preživlja naš rod. Enaki vzroki porajajo enake posledice; če nočemo teh, moramo odpraviti vzroke.

Človeštvo potrebuje drugačen svet. Potrebuje tak svet, ki bo resničen dom človeštva. Tak svet ne sme biti ogromno polje za parceliranje in prodajanje z dobičkom. Ne sme biti predmet za špekulacije, ki prinašajo "brihtnim" milijone. Biti pa mora svet, kjer bo vsakdo mogel uživati človeka dostojno življenje in iskal svojo srečo brez strahu, da bo moral plačati ceno sužnosti.

To se pravi: Novi svet, drugačen svet.

III.

Na eni strani je fašizem, na drugi je demokracija.

Resnica. Toda kakor vse drugo, tako tudi to nima docela jasnih obrisov, meje niso strogo začrtane, popolnost ni nikjer dosežena in povsod se najdejo izjeme.

V primeri z Nemčijo, Italijo in Japonsko so Anglija, Zedinjene države, Kitajska in tudi Rusija zelo demokratične dežele. Mimogrede omenjeno je Rusija nedvomno na poti v zelo obširno demokracijo po izkušnjah s sovjet-skim ljudstvom v sedanji vojni.

Toda če pustimo primere na stran in vzamemo bistvo demokracije v poštev, tedaj po zmagi ne bo zadostovala tista mera demokracije, katero uživajo narodi naprednejših dežel sedaj, ampak se bo morala poglobiti tako, da se približi idealu. Noben stvarno misleč človek

pač ne pričakuje, da se bodo ideali uresničili čez noč. Tudi demokracija je stvar evolucije, ampak razvoj ne hodi vedno z enakimi koraki, temveč včasih tudi poskoči. In ko bo vojna zaključena, bo prilika za precejšen skok.

Kako pa smo pripravljeni zanj?

V fašističnih deželah seveda ni veliko priprav, dasi se ne sme reči, da jih sploh ni. Tudi v Nemčiji in v Italiji žive revolucionarji ali pa so v izgnanstvu, odkoder se lahko vrnejo, kadar ne bo več gestapov in sorodnih institucij. Ampak mnogo je tam pač pokvarjenega, kajti mladina je bila vzgojena v duhu diktature in treba bo časa, preden bo nova vzgoja obrodila sad.

Ampak tudi v demokratičnih deželah niso pota v novi svet tako gladka kot bi morala biti in tudi tukaj je polno nedemokratičnega duha, ki je trdno namenjen, prepričati vse "zmedene novotarije" in ohraniti stari "red." V mnogih ozirih se ta duh prav nič ne razlikuje od fašističnega in ni resnični demokraciji nič manj nevaren.

Če bi te struje prevladale, kadar se bo sklepal mir, bi bila sedanja vojna le strašna tragedija, od katere ne bi človeštvo imelo nobenega, niti moralnega dobička. Sklenil se ne bi mir, temveč le kratko premirje in varnosti ne bi bilo na svetu več kot je je bilo, odkar so japonske čete vkorakale v Mandžurijo in dale najprej Mussoliniju, potem pa Francu in Hitlerju zgled. In te sile so na delu, na tej in na oni strani oceana, dasi skušajo skrivati svoje namene pod vsakovrstnimi pretvezami, ki jih baje narekujejo potrebe vojne.

Kdo more prepričati tak rezultat?

Demokracija pomeni več kot volilni listek. Demokracija nima veljave vsako četrto leto, kadar se predstavljajo kandidati z lepimi obljubami. Demokracija, kakor jo je najbolje označil Lincoln, pomeni vlado ljudstva. Vlada pa je nekaj trajnega in se ne izraža samo vsako četrto leto. V demokraciji mora biti ljudstvo aktivno vsako leto in vsak dan, se mora zanimati za vse, kar se ga tiče neprenehoma, mora vedeti ne le, kaj se godi, ampak tudi, kaj samo hoče in mora razumeti to, kar hoče. Le pod neprestano kontrolo ljudstva more vlada biti in ostati demokratična in le ob takem budnem zanimanju ljudstva se more njegova vlada, ki želi resno demokracijo uspešno upirati naskokom reakcije.

Če naj pride doba "priprostega človeka," ne more priti kot darilo kakšnega skrivnostnega genija, ampak le "priprosti človek" sam si jo more priboriti. Bilo je rečeno, da se svoboda ne doseže brez boja. Vsa zgodovina človeštva potrjuje resničnost te besede, ki je danes, na pragu nove dobe še posebno veljavna. Stari svet umira—v španskih ječah, v nemških koncentracijskih taborih, na Liparskih otokih, v požganih vaseh in porušeni bolnicah, na bojiščih Rusije, Afrike in Burme, na Atlantiku in Pacifiku, a novi svet bo tak, kakor ga bodo zgradila ljudstva, ki jih kliče zgodovina in usoda človeštva. Če bodo prepustila to delo drugim, bodo sama kriva neizogibne prevare.

Groza vlada danes na svetu. Kamor se oko ozre, vidi opustošena polja, porušena bivališča, razdrte delavnice, zapuščene šole, izpraznjene knjižnice in beda, gmotna in duševna je zavladovala po širnih deželah. Kadar se vrne mir, bo treba nadomeščati, popravljati, iz nova graditi. Na vseh koncih in krajih bo treba dela, ogromnega, pogumnega dela, smotrenega, resnega dela. Nič na svetu ne bo tako važno kot delo. Materijal ni izginil s sveta, naroda ga ni pogoltnila in niti vojna ga ni mogla uničiti. Marsikaj bo treba predelati. Človeški um ima sposobnosti za to. Kakor se je delo mirnega časa znalo prilagoditi novim potrebam, se bo vojno delo lahko zopet prelevilo v normalno in kovine, katere so sedaj zahtevali topovi in letala, bojne ladje in tanki, bodo zopet služile na polju in v gozdovih, v delavnicah in na stavbah, v domovih in v prometu. Ampak človeški umovi bodo morali ravnati, človeške roke bodo morale izdelovati in predelovati, orati in gnojiti, zidati in ustvarjati potrebščine. Važnejše od vsega bo delo in tisti, ki ga opravljajo, bodo graditelji novega sveta. Ali se bodo zadovoljili s tem, da bodo hlapčevali profitu posameznih grabežljivcev, ali bodo pripravljeni za svoj delež kot proizvajalci vsega, kar bo človeštvu potrebno?

Kakor bodo delovna ljudstva pripravljena, tak bo bodoči svet.

Samotar mladeniču

I. J.

Nekoč, ko bil sem še fantič,
sem Maro rad imel,
dokler ni prišel drug pobič,
mi ljubico odvzel.

Hudo mi je biló takrat;
in v mojih solzah kri.
Obup mi je bil samcat brat
v tegobi tistih dni.

Zdaj sem pa sivobrad asket,
let dolgih samotar.
Ne—ni bilo več deklet!
Pa tudi ne—prevar...

Toscaninijeva poslanica

V NEDELJO 31. januarja je bil oddajan po radijskem omrežju N.B.C. Italiji namenjen program Verdijeve muzike. Dirigiral je slavni Toscanini. Program je bil poslan po kratkih valovih v Italijo. Ameriška pisateljica in časnikarica Dorothy Thompson je o tem programu pisala:

V uvodu svoje pesniške zbirke "Leaves of Grass" iz leta 1855 je napisal Walt Whitman svoje misli o funkciji pesnika. "V poetu," pravi slavni ameriški pesnik, "se preteklost in bodočnost ne križata, temveč združujeta. Veliki pesnik oblikuje bodočnost iz preteklosti in sedanjosti. Njegov glas prikličie mrtvece iz grobov in jih postavi na noge." V istem eseju pravi Whitman, da je naloga poeta "bodriti sužnje in strašiti tirane."

Nedeljski program Verdija pod Toscaninijevo taktirko je bil ogromnega pomena. Italija namenjeno zborovsko petje je predstavljalo učinkovitejši klic kakor besede katerega koli pisatelja. Mož, ki je vihtel taktirko, je bil najpriljubljenejši sin Italije; in mož, ki je bil spisal muziko, je bil pravo pravcato vtelešenje Whitmanovega "poeta."

Kakor Toscanini, tako je bil tudi Verdi politična osebnost brez političnih ambicij. Skozenj je govorila njegova doba. Bila je to revolucionarna doba—doba italijanskega Risorgimenta. Italijani so tedaj ječali pod jarmom Habsburžanov in nazadnjaških kraljev Svete alijance.

Italijanska nacionalna revolucija je bila obenem mednarodna. Bila je poziv svobodnim ljudem vsepovsod. Njena največja filozofa Mazzini in Gioberti sta videla v svojem na-

rodu samo del človeške družbe. Kar ste želela Italija, sta želela vsem drugim narodom.

Verdi je postal glasnik teh revolucionarjev, izraz njihovega hotenja. Oblika, katere se je poslužil, je bila tedaj v Italiji najpriljubljenejša umetniška oblika izražanja: opera. Njegova opera "Nabucco" je bila politični dogodek prvega reda. Pesem hebrejskih sužnje (v ti operi) je postala v hipu pesem svobode italijanskega ljudstva.

Tako je Toscanini s tem, da je izmed neštevilnih del največjega italijanskega skladatelja izbral te znane dolge napeve, ki so nekoč presunili italijanske množice v dno duše, "oblikoval bodočnost iz preteklosti in sedanjosti" ter "priklical mrtvece iz grobov in jih postavil na noge."

Čas, ki ga je izbral, bi ne mogel biti primernejši. Verdija je postavil na noge, da je spet nagovoril Italijane, ob času, ko je novih imperijev lačni tiran izgubil imperij svojih prednikov in ko gospodarijo v Verdijevi domovini največji sovražniki italijanskega Risorgimenta.

Mož s taktirko je poznal Verdija. Nekoč, ko je bil današnji šest in sedemsetletni Toscanini 19-letni mladenič, je igral cello pod Verdijevo taktirko, potem pa zdrvel domov, potegnil mater iz postelje in padel na kolena, vzklikajoč: "Viva Verdi!"

Ta mož, čigar orkester je odmeval iz New Yorka preko morij v Italijo, pozna tudi Musolinija. Zgodovina nepopustljivega boja med umetnikom in tiranom še ni bila nikdar točno povedana.

V senci albanskih planin

Prigode slovenskega vojaka v Makedoniji

IVAN JONTEZ

Janez se je prizanesljivo nasmehljajal. "Ne razumeš me, Lipe. Toda takele tihe zvezdne noči so odnekdaj čudovito vplivale na me. Ko sem bil še otrok, sem često v tihih poletnih nočeh po cele ure prebil pod zvezdnim nebom in sanjal o lepih stvarih; in pozneje, ko sem odrastel, se nisem v tem nič spremenil. Mehko, prijazno utripanje in pomežikovanje zvezd me je vselej navdalo s čudovitim mirom in zadovoljstvom; v njihovi družbi sem bil spokojen in neprilike dneva so izgubile svojo ostrino in postale brezpomembne. In često sem si pri tem mislil: 'Kako lepo bi bilo na svetu, ako bi se vsi ljudje češče ozrli v to krasno, tako lepo vsoglašeno stvarstvo ter iz njega črpali navdihnjenje za soglasje v življenju, za mir in bratstvo in ljubezen...' Toda svet je slep in gluha za to prelepo poslanico, zato je njegov delež vedni nemir, skrbi, sovraštvo, trpljenje in obup. Lipe! Nocoj sediva tu le, skozi vesoljstvo se nama smehljajo zvezde in okrog naju je prav nebeški mir; pa morda ne bo dolgo, ko bodo tod rezko regljale puške in strojnice, sikale smrt noseče krogle, treskale ob kamen granate in ranjenci obupno ječali in si v nepopisnem trpljenju želeli, da bi jih mati nikdar ne bila rodila... Ali ni to žalostno? Namesto za mir, se svet neprestano pripravlja le za novo gorje!"

Zdaj se je tudi Lipe zresnil. "To je v resnici žalostno," je pritrdil tovarišu, "še bolj žalostno je pa to, da ne moremo tega ustaviti in da smo tako brezmočni proti vsemu temu. Jaz bi bil na primer stokrat rajši doma, kjer polje pogreša mojih rok, a moram tu brezkoristno tratiti svoj čas. Človek ni več gospodar svoje lastne usode!"

"Ne zna biti," je pristavil Janez ter si zapalil novo cigareto. "Veš, Lipe, jaz sem popolnoma obupal nad tole našo Evropo; bolj ko razmišljam o nji, bolj močno se mi dozdeva, da bo nekega dne v bližnji bodočnosti samomorilno končala v ognju in krvi... In mene to nič ne mika."

"Tudi mene ne," je soglašal Lipe, "le križ je, da se ne moreč geniti od tod. Na luno je predaleč..."

Janez se je zasmel. "Nu, tja gori nam še ni treba siliti, tako tesen pa svet še ni postal! Mene vleče v Ameriko."

"V Ameriko? Kaj je tam bolje in svet pametnejši?" se je čudil Lipe.

"Da, v Južno Ameriko pojdem," je potrdil Janez "in Danica z menom. Ali je tam ljudstvo pametnejše kot tu? Vsekakor ne more biti bolj neumno... Čital sem o Ameriki in nekoč sem srečal v Celovcu rojaka iz Amerike, ki mi je marsikaj povedal o Novem svetu, tako, da se mi zdi, da je na njihovem kontinentu več izgledov za mirno sožitje in lepšo bodočnost kot pri nas, v tej evropski blaznici. Tam se srečavajo in mešajo ljudje vseh mogočih narodnosti in pri tem spoznavajo, da so podobni drug drugemu, da so vsi ljudje po enem kopitu in da ni nobenega poštenega vzroka, da bi se morali sovražiti in si streči po življenju. Ali ni to že silen napredek? In kje je še Evropa od tega srečnega stanja?! Ej, tovariš, moja usoda se ne bo pisala v Evropi!"

"Lahko tebi!" je resno pripomnil Lipe. "Sam si, brez doma in staršev, sester in bratov, tako, da te nič ne priklepa k domovini. Ali z menoj je drugače: doma imam očeta in mater, dve sestri in mlajšega brata, predvsem pa domačijo, rodno grudo, iz katere je pognal naš rod že nešteto generacij. To so vezi, ki se ne dajo z lahkoto potrgati. Ti le pojdi v Ameriko; jaz pa se bom vrnil domov in če je Evropi usojeno, da jo vzame hudič—nu, potem se pač razume, da zaradi mene ne bo delal izjeme... Zdaj pa zini kakšno šaljivo, Janez, če nočeš, da bi se popolnoma skisala."

Drugo dopoldne so na desnem krilu bataljona trčile predstraže ob "sovražnika," ki se je po kratkem boju umaknil proti svoji glavni armadi, ki se je bila utrdila na hribu ob vhodu v sotesko Črnega Drima. Zdaj se je bataljon brž razvil v bojno vrsto ter stopil v

napad. Janezova stotnija, ki je bila na desnem krilu, se je razvila na levo in napadla "sovražnika" v bok. Kmalu nato so se oglasile puške in strojnice tudi v središču bojne črte in na levem krilu, ki je napredovalo po cesti ob Črnem Drimu. Za hrbotom Janezove stotnije se je ustavila gorska baterija in kmalu nato začela pošiljati "sovražniku" nad glavo bele oblačke slepih šrapnel.

"Imeniten cirkus, ne res, Lipe?" se je smejal Janez ter hitel uničevati svoje slepe naboje. "Kakor pri nas doma ob žeganju ali na Telovo..."

K majorju je pridrvel kurir od polkovnika in minuto pozneje se je bataljon spustil po obronkih hribovja v ravnino in nasprotniku za hrbet.

"V pasti kot miška!" je ugotovil Janez, ko se je stotnija blizu ohridske ceste razvila v napad.

V tem so zadonele trobente, najprej na hribu, potem pa na vseh koncih in krajih: napad je bil ustavljen, ker se je "sovražnik" podal, videč, da je v pasti.

Opoldne so imeli prvo toplo kosilo, odkar so zapustili Debar.

Spet so zatrobile trobente in vojaštvo je bilo spet na poti. Po dveurnem maršu pa so se ustavili. Vojaki so kmalu izvedeli, zakaj: cesta je bila na več krajih v slabem stanju in treba jo je bilo popraviti. In kdo bi jo lažje popravil kot fantje iz Debra? Časa jim ni manjkalo, domov se jim ni mudilo (so menili poveljniki). Fantje so sicer godrnjali, toda pomagalo jim to ni nič.

"To imamo za zahvalo, ker smo se dobro postavili!" so nekateri zabavljali na glas. "Najprej se ženemo po teh hribovih kot norci, da se zdaj naši oficirji bahajo z zmago, zdaj pa še cesto popravljaj..."

Z delom na cesti so se toliko zamudili, da so se vrnili v Debar šele naslednji dan ponoči.

Drugo jutro je pa Janez izvedel, da je bil izgubil svojega stotnika. Mož je dobil tako hud napad, da so ga morali vtakniti v prisilni jopič in zvezanega odpeljati v bolnišnico v Skoplju. Janeza je nepričakovana novica bolj užalostila kot presenetila, zlasti ko je videl silni nered, ki ga je bil povzročil umobolni oficir v svoji sobi, kjer je bilo vse razbito in razmetano, knjige raztrgane na kosce, pohištvo

polomljeno, obleka v capah, zlomljena sablja zabita v tla in celo mrtvaška olbanja v koščih na tleh.

"Preklete ga je moralo prijeti!" je vzkliknil Janez ob pogledu na to razdejanje, vesel, da ga ni bilo pri njem, ko je pobesnel. "Ampak škoda ga je pa, dober človek je bil in dober oficir vojakom..."

Zvečer je zaupal Lipetu zgodbo o napadu, kateremu je bil priča, potem ga pa vprašal: "Misliš, Lipe, da je bilo kaj resnice v Juretičevi zgodbi?"

Lipe je zmignil z rameni. "Kdo ve? Morda je bila docela resnična, morda le napol, možno je pa tudi, da je bila čisto iz trte izvita... Blazni ljudje imajo čudovito domišljijo."

"To pa že dolgo vem..." se je nehote nasmehnul Janez, ki se je spomnil svojega srečanja s "cesarjem" v studenški umobolnici.

IX. Straža pri špiljskem mostu

Makedonija ima poleg drugih tudi to slabo stran, da leži v malaričnem pasu. Debar vsled svoje višje lege ni bil toliko prizadet kot kraji v močvirnatih nižavah, vzlic temu pa je zavratna bolezen napadla toliko vojakov, da kmalu ni bilo dovolj prostora za vse bolnike v zasilni bolnišnici, nameščeni v večji privatni hiši, ki je bila nekoč najbrž rezidenca kakega odličnejšega domačina. Mnogih vojakov se je lotila tudi huda griža, ki je marsikateremu prezgodaj upihnila življenje. Obe bolezni sta tako pridno pobirali naše fante, da v poletnih mesecih skoro ni minul dan, da ne bi katerega pokopali.

Vojaško pokopališče se je nahajalo dober streljaj od taborišča Janezove stotnije, ki je bila tako, hočeš nočeš, priča žalostnim sprevedom iz bolniške mrtvašnice preko ožgane ravnine pod mestom na rdečo ilovnato mrtvaško njivo. Ob takih prilikah se je vsakdo nemo vzravnaval v zadnji pozdrav umrlemu tovarišu ter ob zateglih zvokih trobente s tesnobo v duši ugibal, ali ne bo morda tudi on našel poslednjega bivališča na rdeči mrtvaški njivi. Bili so to žalostni dnevi in Janez, ki je tiste dni nenavadno pridno "odganjal bolezen" z debarsko črnino, je bil prav vesel, ko je bil z desetimi drugimi fanti pod Lipetovim poveljstvom poslan na stražo pri špiljskem mostu. Špiljski most, ki se pne preko Črnega

Drima na mestu, kjer deroča reka zavije v tesno skalno sotesko, po kateri ima tudi svoje ime (špilja: soteska ali votlina), je izredne važnosti za debarsko garnizijo, kajti cesta, kateri služi, je edina prometna žila primerna za avtomobilski promet, ki veže mesto z zunanjim svetom. Zato in pa, ker se v bližini mosta nahaja albanska meja, je bil most vedno močno zastražen.

Straža je prebivala v kamenitem poslopju na vrhu griča, ki obvladuje most in vso bližnjo okolico. Dvajset korakov pred stražarno stoji kameniti spomenik v obliki obeliska, na katerem je napis, ki pove, da je bil postavljen v spomin stražnemu oddelku, ki so ga neke noči poklali albanski banditi. Pokolj se je zgodil po krivdi stražnika, ki je zaspal, kar je omogočilo banditom, da so se neopaženi splazili v stražarno ter izvršili svoje krvavo delo, preden so se vojaki utegnili zbuditi in se postaviti v bran. Zbudil se je edino poveljnik straže, ki je pa imel jedva dovolj časa, da je pograbil samokres in ubil enega bandita—in že je za vedno onemel s prerezanim grlom.

Poveljnik odhajajočega stražnega oddelka je zgodbo o tem masakru položil novi straži na srce, obenem z nasvetom:

“Kadar vas bo na nočni straži mučil spanec, tedaj samo pomislite na ta krvavi dogodek, pa bo spanec takoj zbežal od vas... Pomnite, da je meja blizu, da so onostran meje še vedno banditi in da je to naša najbolj izpostavljena predstraža. Tudi kazen za malomarno vršenje službe je tu ostrejša. Torej pazite!”

Ko so ostali sami, je Janez breskrbno menil: “To je običajna pridiga ob priliki izmene; tudi ti, Lipe, jo boš moral napraviti našim naslednikom... Kar se mene tiče, se bolj bojim oficirjev, ki nas bodo prihajali po noči nadzorovat, kakor albanskih kokošnjih tatov. Danes so druge razmere kot takrat, ko so bili poklani ti le fantje, takrat je bilo tik po vojni, razmere so bile neurejene in tisti banditi najbrže niso imeli v mislih ropanja, temveč nekaj čisto drugega... Saj vidiš, da še danes ni šajkača posebno priljubljena v teh krajih...”

“Saj ravno zato moramo biti oprezni,” ga je resno zavrnil Lipe, ki je vsled nove odgovornosti tako rekoč za nekaj palcev zrastel. “Sicer te bo pa najbrž minula tvoja breskrbnost,

kadar pride vrsta nate za nočno stražo pri mostu...”

Janez si je prevzetno navil brčice. “Če ti je prav, lahko že drevi poskusim. Samo glej, da me ne boš preveč tresel, ko me boš budil...”

Janez je tisto noč spoznal, da je človek podnevi res lahko vse bolj korajžen kot ponoči. Ko je nastopil svojo drugo izmeno, od polnoči do dveh, je kmalu začel misliti drugače o nevarnosti obmejne nočne službe.

Ko je ostal sam na cesti pred mostom, ga je najprej minula njegova običajna breskrbnost in po malem ga je začelo skrbeti, ali je bilo sploh varno, korakati sem in tja pred mostom, ali bi bilo varnejše postaviti se k strmemu pečevju griča za seboj, da bi imel hrbet zavarovan? Po kratkem premisleku se je odločil za slednje.

Potem ga je začela skrbeti kot tinta gosta tema, ki mu ni dala videti niti pet korakov predse. “Da se je moralo ravno nocoj tako grdo pooblačiti!” je nejevoljno godrnjal, češ, saj bi se mu razbojnik lahko približal pod nos, pa ga še ne bi videl. Tudi šum in bobnenje Črnega Drima ga je dražilo. “Saj bi lahko jezdil čez most oddelek konjenice,” se je jezil. “pa bi ga ne slišal! Ko bi bila vsaj ena luč na mostu...”

Ali fant se ni dal kar tako premagati nočnim strahovom. Začel se je bodriti: “Janez, ne bodi vendar otrok, ki se boji vsake sence! Tu si vendar na varnem! Lahko ležeš in zaspíš, pa se boš zjutraj zbudil živ in cel!”

Fant je sedel na kamen, si položil puško na kolena, vtaknil v usta cigareto ter se pripravil, da jo prižge. Tedaj pa se mu je nenadoma zazdelo, da je razločil iz šumenja reke drsajoče korake, hip nato je pa bil prepričan, da se pomikajo preko mostu temne sence.

Janezu je zledenela kri v žilah, žveplenke so mu padle iz rok in cigareta iz ust in v smrtni grozi se nekaj trenutkov ni mogel niti ganiti. Potem se je pa nenadoma zdrznil, pograbil puško, planil na noge ter hripavo zakričal: “Stoj, če ne streljam!”

Sence na mostu so obstale. Janez je kriknil nad njimi: “Naprej!” toda sence se niso zganile. Janez je pritisnil puško k licu in začel meriti. “Ej, ne boste me dobili,” je napol jezno in napol prestrašeno zamrmral predse in pritisnil na petelina.

V noč in bučanje reke je rezko odjeknilo troje strelav. Toda zlovesče sence na mostu se niso premaknile, čeprav bi bil Janez prisegel, da jih je zadel. Fantu je postalo vroče. Potem pa se mu je nenadoma posvetilo v glavi, obenem pa mu je bušila kri v obraz, kajti spoznal je, da je streljal v leseno stebrovje mostu, ki je bilo v temi jedva vidno.

Janez ni vedel, ali bi se smejal sam sebi ali klel svojo bojzljivost. Potem ga je pa začelo skrbeti, ali niso morda v stražnici čuli njegovih strelav in mu tekli na pomoč. Toda v tem je imel srečo, kajti bobnenje reke je bilo zaglušilo njegove strele, da jih v stražnici ni nihče čul.

Ko je naposled prišla izmena, ki jo je Janez že preostro ustavil, se mu je Lipe navidezno čudil: "Lej no, jaz sem pa mislil, da sladko spiš."

"Tako misliš, ker si sam spal, z ostalo stražo vred..." ga je ujedljivo zavrnil Janez ter jo ubral po stezi na grič.

"Kako pa to, da to veš?" se je čudil Lipe.

Janez se je zasmel. "Kako ne bi vedel," je začel, potem se pa v hipu premislil in umolknil.

Lipe je postal radoveden. "Ali se je kaj zgodilo?"

Janez se je ustavil pred poslopjem stražnice ter se obrnil proti spomeniku padlim vojakom. "Nič posebnega se ni zgodilo, moj Lipe," mu je zatrdil in pomenljivo dodal: "Saj če bi se bilo zgodilo kaj hudega, bi ti toliko vedel o tem kot oni le fantje, ki trohne pod tistim le kamenjem..."

In fant je dolgih korakov odhitel v stražnico, se vrgel na svoje ležišče in brez vsakih ceremonij kmalu krepko zasmrčal.

Zjutraj je bila njegova prva pot k mostu. Tam je natančno ogledal leseno stebrovje in sodeč po tihem živžganju in ponosnem sukanju brčic je bil prav zadovoljen s svojim ogledom. Ko se je vrnil na grič, je ponosno zaupal svojemu poveljniku: "Lipe, če ti bo kdaj kdo rekel, da sem jaz slab strelec, mu lahko mirne vesti zabrusiš, da ne ve, kaj čveka. Niti sence v temi ne zgrešim..."

Lipe ga je debelo pogledal. "Tvoje govorjenje mi je uganka. Kaj misliš s temi besedami?"

"Da sem dober strelec," se je zasmel

Janez, si zažvižgal poskočno popevko ter krenil v stražnico.

Lipe je za njim začudeno zmajeval z glavo. "Nekaj je narobe," je menil pri sebi; "toda ljubi bog vedi, kaj."

Zvečer mu je Janez sam povedal, kako so ga nočne sence zmedle in oba sta se temu do solz nasmejala.

Tako so se fantje kmalu privadili svoje nove službe in večina je bila mnenja, da bi ne bilo kar nič napačno, ako bi preživeli ostali del svoje vojaške službe na straži pri špiljskem mostu. Nočne ure na straži so bile res dolge, zlasti v temnih ali vihnih nočeh, zato pa ni bilo treba hoditi na vojaške vaje, se vedno izogibati oficirjem in biti tarča njihove pogoste slabovoljnosti; vrh tega so imeli v Lipetu dobrega poveljnika, ki je sicer od njih zahteval točno vršenje službe, drugače je pa postopal z njimi kot pravi tovariš. Zato ni bilo slišati nobenega godrnjanja, ko po štirih tednih ni prišla izmena in je začelo postajati očitno, da so v Debru pozabili na nje. Janez ni delal izjeme, čeprav je imel v Debru nevesto; saj jo je lahko videl kolikorkrat se mu je zahotelo, kajti vsakdo dopoldne sta morala dva moža k bataljonu po hrano in pošto in Lipe je bil celo vesel, da se je Janez tako pogosto priglasil za to pot, za katero drugi niso bili kdove kako vneti.

Tudi drugače ni bilo dolgočasno. V reki so bile ribe, v bližnjih vinogradih je dozorelo grozdje in kmalu potem so začeli hoditi po kostanj, ki ga je bilo obilo na gričih onostran Radike. Slednje opravilo sicer ni bilo baš prijetno, kajti prebrestiti je bilo treba mrzlo, deročo reko, zato je pa pečeni kostanj toliko lepše dišal in teknil.

Čez dan se je Janez rad mudil pri mostu, kjer je imel vedno priliko srečavati najrazličnejše ljudi od pograničarjev, tovornih karavan in posameznih potnikov do domačinov, ki so vodili v mesto s tovari obložene osličce. Marsikateri izmed njih se je rad pomudil pri zgovornem fantu ter se mimo grede malce pomenil z njim. Janez je iz teh pomenkov marsikaj izvedel, predvsem je pa spoznal, da niso bili domačini napačni ljudje in da se je dalo z njimi lahko shajati. Včasih se je sicer prime-rilo, da na svoje prijazne besede ni dobil odgovora, toda tega je bilo največkrat krivo

dejstvo, da niso razumeli njegove govornice, kajti vsi Arnavti ne razumejo srbohrvaščine.

Nekega septembrskega dopoldneva, ko je Janez spremil Lipeta k mostu, da izmeri višino vodovja Črnega Drima—naloga, ki jo je vršil poveljnik šipljske straže za Angleško zemljepisno družbo, od katere je za to dobil dvajset dinarjev na mesec—sta fanta srečala nenavadno družbo: dva vojaška orožnika, katera sta vodila razcapanega vojaka, ki so ga bile v obraz same kosti, koža in kocine. "Kak dezertar," je takoj presodil Janez, hip nato pa presenečeno vzdiknil: "Pri moji veri, če ni to naš Rožman!"

Fant je planil k beguncu. "Rožman!" mu je veselo stisnil desnico, potem pa sočutno pristavil: "Ampak kaže, da je bila tvoja svoboda zelo kratkotrajna. Jaz sem pa mislil, da se zdaj potepaš kje po Italiji."

Begunec se je veselo zarežal. "Preveč se mi je mudilo, Janez, pa sem storil usodno pomoto, da sem se vkrcal na jugoslovanski parnik... Ampak moja storija je precej dolga in v želodcu mi prede pajek."

Lipe in Janez sta se hkratu obrnila na orožnika: "V stražnici imamo nekaj kruha, kostanja in rakije... Če hočete..."

Orožnika nista imela nič proti temu in tako je Rožman, ko se je odtešal, povedal fantoma svojo zgodbo:

"Najprej moram povedati, da Albanci na žalost ne poznajo nobenih manir: vse so mi pobrali, od puške do municije in čevljev, hlač in perila ter mi dali v zameno ponošene opanke in stare, zakrpane hlače; pustili so mi samo bluzo in šajkačo. Potem se je začel križev pot... Da sem vedel poprej, da je Albanija tako strahovito revna dežela, bi se bil najbrž premislil in ostal pri vas. Ker vrh tega ne dajo mnogo na gostoljubnost, sem se moral često zadovoljiti z raznimi koreninami in zelišči kot edino hrano. Nekoč sem zašel v neko pastirsko kočico in tam našel kos ovčjega sira, ki pa me je skoro stal življenje, kajti pastir me je opazil, ko sem s svojim plenom bežal iz njegove kočice ter začel streljati za menoj..."

Rožman je snel z glave svojo šajkačo ter porinil kazalec skozi luknjo tik pod vrhom pokrivala. "Mož je bil dober strelec in manjkalo je res samo za las, da njegova krogla ni našla svojega cilja... Nu, vzlic vsem takim in

podobnim neprilikam sem naposled dosegel pristaniško mesto Valono, kjer sem upal najti vsaj toliko zaslužka, da bi mi ne bilo treba na smrt stradati. Uštel sem se tudi v tem računu, kajti zaslužka ni bilo dovolj niti za domačine, odpadkov pa premalo še za valonske pse... Našel sem pa tam kakega pol tucata tovarišev v nesreči, med njimi dva Slovenca, Gorenjca kot ti, Janez, ki sta pretepla nekega surovega oficirja in potem iz strahu pred posledicami zbežala preko meje; ko sem jih našel, so bili še napol živi, kajti poleg glada jih je davila tudi mrzlica."

Rožman je napravil krepek požirek iz steklenice, ki mu jo je ponudil Janez. Žganje in spomin na prestano trpljenje sta mu pognala kri v shujšana, z dolgimi kocinami poraščena lica. "Psu ne bi mogel privoščiti takega življenja!" je nadaljeval z drhčočim glasom. "Povsod so nas odrivali in odganjali kot garjevece! Čez dva tedna sem ostal sam: enega tvojih gorenjskih rojakov, Janez, je stisnila smrt, drugi je dejal, da gre v morje in ga nisem več videl, ostali pa so se porazgubili kdo ve kam in jih najbrž ni več med živimi... Jaz sem se naposled seznanil z nekim italijanskim mornarjem, ki mi je svetoval, naj se skušam vtihotapiti na njegovo ladjo, ki je imela drugi dan odpluti v Brindisi; jaz sem ga poslušal, imel sem pa to smolo, da sem se v nočni temi vtihotapil na poleg italijanskega vsidrani jugoslovanski tovorni parnik, namenjen v Split. Ko sem spoznal svojo pomoto, je bilo že prepozno, kajti bližali smo se že naši obali... Nu, in v Splitu so me lepo prijeli, mi dali spremstvo ter me poslali nazaj v Makedonijo. In zdaj sem tu."

"In zdaj?" je skrbelo Janeza, ki ga je begunčeva zgodba močno dirnila.

"V najboljšem slučaju," je menil eden orožnikov, "bo moral dodatno odslužiti zamujene mesece; v najslabšem nekaj let trdnjavske ječe."

Rožman je vstal ter segel fantoma v roke. "V najslabšem slučaju ne bom na slabšem kot sem bil v Albaniji..." se je vedro zasmejal. "V ječi vsaj od glada ne bom crkal..."

"Ali je mogoče, da te svoboda več ne mika?" ga je pred odhodom pobaral Janez, ki se je še dobro spominjal njegovega nekdanjega vzdihovanja po prostosti.

Begunec je s smehom odkimal: "Ne taka svoboda!"

Nekaj dni pozneje je Janez prinesel iz mesta novico, da je imel Rožman navsezadnje vendar le srečo: ko je polkovnik, star oficir iz predvojnih dni, slišal begunčevo zgodbo, se mu je fant zasmilil in ko je dobil od njega obljubo, da ne bo več poskušal zbežati, ga je sam obsodil na štirinajst dni zapora in v dodatno odslužitev zamujenega časa. "Saj kaznovan si bil že dovolj," je menil in pristavil: "Po svoji lastni neumnosti . . ."

Malo pozneje je pa prišla druga novica, ki je špiljsko stražo, zlasti pa Janeza še bolj zanimala: poročnik Savič je izvršil samomor. Mladi oficir, ki je bil mnogo bolj zapravljen kot so mu dopuščali njegovi dohodki in ki so ga njegovi dolgovi pregnali v ta zapuščeni kot Makedonije, se je bil prodal agentom neke tuje države in ko so enega njih prijeli, je prišlo to na dan in izdano je bilo zaporno povelje za Saviča. Preden pa je bilo povelje izvršeno, je mož o tem izvedel in si sam končal življenje.

Janez se je spričo te novice domislil umobolnega stotnika Juretiča. "Kaže, da mož le ni bil tako neumen kot bi lahko mislili," je menil o njem, "kajti Saviča je imel na piki kot vohuna . . ."

Nakar je Lipe smehljajoč dodal svoje mnenje: "Veš, Janez, norci imajo včasih zelo ostre oči. Pri nas smo imeli nekoč župana, ki je sleparil občino, da se je kar kadilo, vendar tega ni nihče opazil; nekega dne ga je pa razkrinkal — vaški bebec Gašper! In lahko mi verjameš, da tedaj nismo bili posebno ponosni na svoje kratkovidne oči."

X. Na poti v široki svet.

Zima je spet našla fante v kasarni. Mraz ni bil hud, snega komaj za vzorec, le dnevi so postali kratki in noči dolge. Vendar se nad slednjim ni nihče pritoževal, ker zimski dnevi so bili dolgočasni, za Janeza, ki je že začel šteti, koliko dni je še od svobode, pa še posebno dolgočasni, kajti mirno življenje v kasarni, ki ga ni razburkala nobenega prigoda, ni bilo po njegovem okusu.

Sredi decembra je polk dvakrat zastražil ohridsko cesto, pričakujoč obiska kralja Aleksandra, ki se je pa obakrat premislil in nazadnje azpustil Makedonijo, ne da bi bil obi-

skal svoje junake v Debru. Ko so drugič tako patroljirali po gorskih obronkih vzdolž Črnega Drima, se je ponesrečil Janezov neprijatelj Črnič, ki je tako nerobno telebnil v negloboko skalno grapo, da se je pri padcu nasadil na svoj lastni bajonet, ki mu je prebodel desno stran prsi tik pod ramo. Našla sta ga Janez in Medved, ki sta ga za silo obvezala ter spravila na cesto, kjer so ga naložili na nosilnico. Črnič, ki je mislil, da pač stoji pred pragom smrti, je spotoma naslovil na Janeza prošnjo:

"Močnik, odpusti mi . . ."

Janez ga je debelo pogledal. "Kaj neki? Misliš tisto neumnost zaradi tiste deklinе? To sem že pozabil."

Ranjenec je odkimal. "Sovražil sem te in vedno gledal, kako bi ti mogel škodovati . . ."

Janez je prikimal. "Zdelo se mi je, da te je trapilo nekaj takega. Nu, pa če si take volje, mi pa povej, zakaj si me sovražil? Meni je to namreč še vedno velika uganka."

Črnič je zardel do ušes. "Zato, ker se nisi nikogar bal . . . Jaz sem se pa zmerom tako strašno tresel pred slehernim oficirjem ali podčastnikom; samo da me je pogledal, pa mi je že srce polzelo v hlače."

Janez se je zasmcejal. "Nu, zaradi tega ti vendar ni treba mene prositi za odpuščanje, saj si delal krivico le samemu sebi in sam trpel zaradi tega."

Ranjenec pa je vztrajal: "Če mi ne rečeš, da si mi odpustil, bom težko umrl . . ."

Zdaj se je Janezu posvetilo, da misli ranjenec, da je njegova rana smrtna. Tedaj se mu je zahotelo šale.

"Če je tako," se je približal nosilnici ter ponudil ranjencu desnico, "potem te moram seveda zagotoviti, da je vse pozabljeno in odpuščeno. Sicer sem v takih ozirih precej trmast, ampak v senci smrti se tudi največja trma omehča. Zastran mene torej lahko umreš v najlepšem miru."

Oni ga je žalostno pogledal. "Torej si tudi ti prepričan, da bom moral umreti?"

Janez je sočutno prikimal. "Škoda, mlad si še in življenje se je komaj pričelo za te. Ali kaj se hoče? Samo spomni se vseh tovarišev, ki te čakajo na rdeči ilovnati mrtvaški njivi pod mestom: vsi so bili tvojih let . . ."

Črničica je vidno streslo. "Oh, tam je tako žalostno . . ."

“Saj . . .” je sočutno pritrdil Janez; “sreča le, da tega ne boš občutil.”

“Misliš, da ne bom?” ga je ranjenec otroško naivno pogledal.

Janez se je moral zasmejati. “Če kaj vem, ti bo popolnoma vse eno, kam te zagrebejo: v tukajšnjo ilovico ali kam drugam. To je navsezadnje edina dobrota, ki jo nam privošči smrt . . .”

Preden so dospeli v mesto, sta se Janez in Črnič tako spoprijateljila, na veliko veselje nosačev, ki jih je to zelo zabavalo, da je ranjenec naročil Janezu: “Piši mojim staršem in nevesti, da sem umrl kot junak. To bo nekoliko ublažilo nenadni udarec. Pa lepo jim piši, obzirno, da se ne bodo preveč ustrašili . . .”

Janez je prikimal. “To se razume.”

Potem je ranjenec s palcem levega roka pokazal na svoj levi naprsni žep: “Tu notri imam njihova pisma in denarnico. Janez, vzemi vse skupaj, da boš imel naslove. Kar najdeš denarja, je vaša; privoščite si ga nekaj kozarcev na moje zdravje . . .”

Fantje so navdušeno zavriskali in toliko, da v tem navdušenju za inace silno skopega fanta niso prevrnili nosilnice. In eden njih je podrezal Janeza: “Požuri se, da se ne premisli . . .”

Nu, Janez si ni dal dvakrat reči in tako so se Črničevi desetaki še tisti večer spremenili v močno črnino, ki je bila odgovorna, da so fantje precej pozno veselo pripeli in prikukali v kasarno in morali iti zjutraj na raport, ki jim je prinesel ostro pridigo iz ust poročnika Bogdanovića.

Dva dni pozneje se je Črnič vrnil iz bolnišnice, sicer z obvezano ramo in roko v zanki, drugače pa popolnoma pri sebi. Janez, ki ga je seveda pričakoval, mu je med prvimi toplo čestital ter mu pokazal pismo, ki ga je bil pripravil za ta slučaj — pismo, naslovljeno Črničevi nevesti, obveščajoč jo o “junaški smrti njenega ženina, ki je padel v krvavih bojih z arnavtskimi banditi, padel kot se spodobi za junaka . . .” Črniču je pismo tako ugajalo, da je pozabil na prazno denarnico in skoro žalostno vzdihnil: “Kar škoda je, da ga ne moreš odposlati . . .”

Tik pred božičem so začele krožiti po Debru tajinstvene govorice o nekakšnih bližajočih se izpremembah v sosednji Albaniji, obenem pa so se preko noči pojavili v mestu

tuji ljudje, Albanci pa tudi drugi, med njimi več “belih” Rusov.

Janez je presodil, da jih je nekaj sto in ko je nekega dopoldneva spoznal v mladem, ponosnem, zagorelem moškem bega Zoga, je bil prepričan, da se nekaj kuha proti albanski vladi škofa Fan Nolija. Toda Lipe je ugovarjal: “Kako pa naj začno revolucijo, ko nimajo orožja? Fan Noli jevi obmejni stražniki jih vendar ne bodo sprejeli s poljubi . . .” Nakar se je Janez zgolj pomenljivo nasmehljaj, kakor bi hotel reči: “Pa kaj ti bom pravil, saj se boš lahko sam prepričal, da ne tvežim čenč.”

Dva dni pred božičem se je napoved uresničila. Ves dan je bilo v mestu nenavadno živahno in ulice so bile natrpane zagonetnih tujcev, katerih vrste je zadnja noč močno pomnožila. Sredi popoldneva so se začeli zbirati na cesti, ki vodi iz Debra severozapadno proti albanski meji. Bili so oboroženi s puškami in strojnicami in imeli s seboj kak tucat oslov, natovorjenih s strelivom in drugimi potrebščinami.

Lipe se je čudil: “A kje so vendar dobili to orožje?”

“Morda ga jim je prinesel Miklavž,” ga je dražil Janez.

Lipe je preslišal tovariševo zbadljivko. “Ali ni tudi čudno, da jih naši nič ne nadlegujejo?”

“Prav nič,” se je odrezal Janez ter se delal kot bi kdove okliko vedel o takih stvareh. “To je pač — mednarodna politika.”

“Kakšna politika?”

“Politika vzpostavljanja prijateljskih odnosov s sosedi,” je pojasnil Janez ter si odvažno navijal brčice. “Ti seveda ničesar ne veš, ker ne bereš časopisov, toda zame ni to nič novega . . . Fan Noli je slab sosed, veš, ker se je preveč nagnil na italijansko stran . . .”

“Beži?” se je neverjetno čudil Lipe.

“Tako je!” je moško poudaril Janez.

V tem so dobili vsi vojaški oddelki v mestu ukaz, da ostanejo čez noč v strogi pripravljenosti.

Proti večeru je zunaj mesta zbrana peštra četa odrinila proti meji. Ko se je znočilo, je v dalji počilo nekaj strelcev, potem je pa spet vse utihnilo. Janez je tisto noč na straži zaman napenjal svoj sluh; niti en samcat strel ni več pretrgal svečane tišine zvezdne decembrske noči.

Čez nekaj dni se je izvedelo: Fan Noli je zbežal in Ahmed Zogu je postal gospodar Albanije! —

Božič so praznovali dvakrat — katoliškega in pravoslavnega. Ker je bilo obakrat vse vojaštvo pogoščeno s prašičjo pečenko in vinom, se je Janez precej navdušil za take praznike. "Škoda le," je modroval, "da nimamo v državi vsaj tucat takih veroizpovedi, vsako s svojim posebnim koledarjem..."

"Tvoja želja ni napačna," se je strinjal z njim Lipe, "ampak jaz se bojim, da bi v takem slučaju niti dveh božičev ne praznovali s pečenko in vinom, temveč s fižolom, kakršnega nam pošilja naš Korošec..."

Janez se je zasmel. Njegov smeh je veljal fižolu, ki ga je omenil Lipe in ki je bil pri naših fantih prišel v pregovor, ki ga je bilo čisto slišati, zlasti pa, kadar so dobili trdo, žilavo meso. "Trdo kakor fižol doktorja Korošca," so godrnjali ob takih prilikah.

"Fižol doktorja Korošca" je bil kupljen v Rumuniji in rečeno je bilo, da je nakup izvršil slovenski minister doktor Korošec. Fižol je bil sicer na oko prav lep, imel pa je to slabo lastnost, da se ni skuhal, ker je bil prestar. Ko so v Belgradu spoznali, da so bili s kupčijo potegnjeni za nos, niso vedeli, kam bi s tem nesrečnim rumunskim fižolom, ki je bil prvotno določen v druge namene. Naposled se je nekdo domislil, da bi bil nemara dober za vojaštvo, češ, vojak ni tako izbircen kot civilno prebivalstvo in je tudi bolj utrjenega želodca. Ideja se je videla odločujočim krogom sijajna in tako je vojaška uprava dobila slavni fižol, da z njim utrdi vezi med državo in njenimi branilci.

In tako so nekega večera tudi debarski vojaški kuharji po vseh pravilih namočili Korošcev rumunski fižol, drugi dan zjutraj so ga pa začeli kuhati.

Opoldne so se vojaki kakor običajno postavili v vrsto pred kuhinjami, vsak s svojo skodelico v roki. Toda kuharji se proti svoji navadi niso še pripravili na delitev kosila in namesto vonja po okusni fižolovi juhi je prihajalo iz kuhinj začudeno-srdito godrnjanje, pomešano s krepkimi kletvicami. Fižol je namreč v kotlih veselo poskakoval v vreli vodi, na žalost pa je bil še vedno prav tak kot zvečer, ko so ga bili namočili, in prav tako trd.

Ob eni so začeli kleti tudi vojaki.

Ob dveh je bil položaj, kolikor se je tikal fižola, nespremenjen, vojaštvo je pa začelo zmerjati kuharje z lenuhi in požeruhi, ki da so požrli njihovo kosilo. Kuharji so jezno požirali solze brezmočnega srda.

Ob treh se je začela kuhati prava pravcata revolta. Vojaštvo, ki je medtem zvedelo, kdo je bil pravi krivec, je dvignilo krik: "Ven s fižolom!"

Oficirji so mirili vojake: "Potrpite!" toda fantje so se ravnali po znanem Napoleonom izreku, da je poln želodec najvažnejša stvar za vojaka ter čedalje hrupnejše zahtevali, da se fižol iztrese iz kotlov in skuha kaj drugega.

Ob pol štirih, ko je pretela revolta vsak hip izbruhniti, je naposled prišel ukaz: "Fižol iztresti iz kotlov in skuhati riž. Za priboljšek dobi vsak vojak kos govedine!"

Ko je bil ukaz razglašen, je vojaštvo pri vseh stotnijah med silnim hrupom in kričanjem pomagalo svojim kuharjem izprazniti njihove kotle.

Toda tudi govedina, ki so jo dobili za priboljšek, je bila žilava in trda, da so jo zobje komaj zmagovali. In tako se je zgodilo, da je pri večerji neki vojak nejevoljno vzkliknil nad svojim koscem mesa:

"Preklete, saj je trdo kot fižol doktorja Korošca!"

Njegovi tovariši so se zakrohotali. "Saj res: trdo kot fižol doktorja Korošca..." so ponavljali in preden se je vlegla noč na mesto, je postal pregovor: "Trdo kot fižol doktorja Korošca" last celega polka.

Po praznikih se je Janez začel pripravljati na odhod. Tovariši so ga blagrovali: "Srečen si, Močnik, da ti ni treba odslužiti polnih osemnajst mesecev, temveč boš šel lahko kmalu domov! Nas pa čaka še pol leta v tem dolgočasnem turškem gnezdu..."

Lipe je pa bil tiste dni dokaj potr. "Saj ti privoščim," je zaupal tovarišu svojo bol, "ampak strašno te bom pogrešal. Joj, to bo dolg čas pri nas, ko tebe več ne bo tu..."

"Tudi jaz bom pogrešal tebe in marsikoga drugega," je mehko menil Janez, bodreč tovariša: "Ali kaj hočemo? V življenju je že tako, da se danes srečamo in spoznamo, jutri pa si je že treba podati roke v slovo in morda za

vedno... Glavo kvišku, Lipe! Saj pol leta bo hitro minulo, potem boš šel tudi ti domov, se lepo oženil in zakmetoval na rodni domačiji."

Naposled je napočil težko pričakovani dan. Janez je odložil svojo vojaško uniformo, se oblekel v novo obleko, poslovil od tovarišev ter lahkih nog in veselega srca odhitel k svoji nevesti.

Še tisti dan je sivobradi pravoslavni pop vpeljal Janeza in Danico v zakonski stan.

Zjutraj sta bila mlada poročenca pripravljena za odhod. Solnce ju je našlo, ko sta se poslavljalna od dobrega čiče Nikole. Mož jima je z mehkim, za spoznanje podhrtevajočim glasom želel:

"Bog z vama, otroka! Da bi bila vedno sreča z vama in vajino deco!"

V Daničinih očeh so zablestele solze. "Dedek, pogrešala te bom."

Stari jo je mehko pobožal po cvetočem obrazu, bodreč jo: "Tudi jaz bom pogrešal svojo golobičico, ali v življenju je že tako, da se je treba nekoč ločiti in iti vsaksebi... Vedno je bilo tako: dekle odraste, pa pride junak in vžge ljubezen v njenem srcu ter jo odvede s seboj, novemu življenju naproti... To je življenje, golobičica. Toda pojdit, pred vama je še dolga pot..."

Poslovali so se. Potem sta pa mlada človeka lahkih src in nog nastopila svojo pot v široki pisani svet in v novo življenje.

Pred vojašnico četrte stotnije ju je pričakala skupina Janezovih tovarišev, med njimi Lipe s harmoniko, Medved in Črnič. "Sprejmi vaju bomo del pota," je pojasnil Lipe, zaigral poskočno koračnico ter se postavil na čelo nenavadne procesije.

Vrh klanca, kjer se gostivarska cesta spušča v dolino reke Radike, so se ločili. Lipetu so se pri tem besede nevarno zatikale v grlu. "Tako čudno mi je pri duši kot bi odhajal za vedno moj najdražji brat..." je dejal in oči so mu začele dobivati nevaren blesk, ki ga je skušal prikriti s tem, da se je obrnil v stran.

Celo Črnič je obžaloval: "Škoda, pogrešali te bomo, Močnik."

Naposled je bilo poslavljanje končano in Janez in Danica sta se spustila po klanecu v dolino. Za njima je donelo iz tucata mladih moških grl: "Mnogo sreče!" In ko sta bila že v dolini, se je oglasila harmonika in za njo

fantovska pesem: "Oj zdaj gremo, nazaj nas več ne bo..."

Janez se je obrnil, zavihtel klobuk nad glavo ter krepko zaukal. Nato sta z Danico zavila na levo ter se začela vzpenjati po ozki gorski cesti, pod katero se je prešerno prepicevala preko čeri in bučala bistra Radika. Pri hoji sta se držala za roke ter se venomer pogledovala in se drug drugemu srečno nasmihala. Pri tem sta bila slepa in gluha za vse okrog sebe, kar toliko da ni postalo usodno za njiju.

Bilo je sredi dopoldneva in mlada človeka sta že premerila polovico pota do gorskega sedla, kjer se cesta nagne spet v dolino proti železnici. Zaljubljena drug v drugega kot sta bila se nista zmenila za zategle klice za seboj, ki so se mešali v bučanje Radike, meneč, da prihajajo od pastirjev, ki se na svoj znani način pogovarjajo iz gore v goro. Tedaj pa se je Janezu odvezal čevelj in fant se je ustavil ter se sklonil, da ga zopet zaveže. Tisti hip pa je razločil od bobnenja reke krik: "...če ne streljamo!"

Janez se je sunkoma obrnil in kar je videl, ga je za hip docela otrpnilo. Na cesti, kakih sto korakov za njima, sta stala dva orožnika in merila s puškama na njiju: "Še trenutek in počilo bo!" je šinilo Janezu skozi možgane. To ga je po bliskovito vrglo iz njegove otrpjenosti. Naglo kot strela je planil k Danici, jo z vso silo pahnil na tla ter se sam prav tako naglo zvrnil poleg nje.

In že sta nad njima zažvižgali dve krogli!

Janez in Danica sta obležala na tleh kot mrtva. Orožnika sta se jima približala z napetima puškama. Pred njima sta se ustavila in eden je menil proti drugemu: "Ubila sva jih!"

Tedaj je Janez previdno dvignil glavo. "Počasi, gospodje orožniki, da res ne napravite take neumnosti!" ju je posvaril.

Orožnika sta soglasno zapela, ne da bi pri tem odmaknila puškine cevi od mladih potnikov: "Kdo sta?"

"Kdo neki!" je nejevoljno zabrundal Janez, sedel in pomagal Danici k sebi. "Kdo sta vidva, ki tako le iz zasede streljata na poštene ljudi?" Potem je segel v žep in potegnil iz njega vojaško knjižico. "Ta le knjižica vama lahko pove, kakšne neumnosti uganjata v ime-

nu zakona in reda! Ali hočeta videti tudi najin poročni list?"

Potem se je obrnil k Danici, ki se je plašno stiskala k njemu. "Ali si se morda udarila, ranila?"

Mlada žena je odkimala.

"Prestrašila si se pa gotovo pošteno..." jo je on pobožal po laseh in licih, hudujoč se: "Prekleta norca, toliko da naju nista za odhodnico na lepem umorila!"

Orožnika sta medtem spoznala svojo zmotu. "Ampak zakaj se nista ustavila?" se je opravičeval eden njiju; "saj sva tekla za vama več kot pol ure in kričala do hripavosti, da se ustavita!"

Res sta bila videti hudo upehana in potjima je v curkih lil po obrazu.

Janez je pomagal Danici na noge. "Mislija sva, da kričijo pastirji..." je pojasnil. "Kaj pa sta vendar videla v nama nevarnega, da sta tekla za nama in naju celo hotela hladnokrvno pobiti?"

Prvi orožnik si je z velikim modrim robcem otrl znojno čelo. "Ta vražja Makedonija tako mrgoli banditov," se je v odgovor jezil, "da često ne veš, s kom imaš opravka: s poštenimi ljudmi ali razbojniki! Šele pred nekaj tedni sta dva orožnika pozvala vama slično dvojico, moškega in žensko, da se ustavita, toda prijazni parček jima je odgovoril s krogla mi in orožnika sta bila lahko vesela, da sta

prišla samo v bolnišnico... Na videz miroljubni zakonski par je namreč bila dvojica proslulih kačakov!"

Janez se je začel smejati. "In vidva sta mislija, da sva tudi midva tak parček...?"

Orožnika sta v zadregi prikimala. "Ali nam morete zameriti?"

Janez je odkimal. "Nak, ne v Makedoniji. Toda oprostita, mi dva morava iti naprej, pot je še dolga."

Poslovlili so se in odšli vsak svojo pot.

Zvečer sta dospela na sedlo, kjer sta prenočila v eni dveh krčem, ki tam čakata utrujenih potnikov.

Zjutraj je Janez peljal svojo ženo iz vasi ter z roko pokazal po cesti, po kateri sta bila prišla. "Tam zadaj za gorami leži Debar," je dejal ter ji položil desnico okrog ramen. "Ali se ti morda toži po njem in po dedu Nikoli? Ali bi se morda rada vrnila?"

Mlada žena je pogledala v naznačeno smer, potem se pa obrnila k njemu ter se mu vdano zazrla v oči. "Ne, moj ljubi!" se mu je zaljubljeno nasmehljala. "Moje mesto je pri tebi; in kjer boš ti zadovoljen, tam bom jaz srečna..."

Nato se je voljno stisnila k njemu in on jo je objel in poljubil, šepetajoč: "Moja sladka ženica, ne veš, kako te imam rad..."

Potem pa sta se spustila po cesti v dolino, po kateri se vije železnica v široki pisani svet.

(Konec.)

Sreča

I. J.

Zamotana stvar je sreča,
so vijugasta nje pota:
sanja ta o blesku, slavi...
o bogastvu... ljubki devi...
a le malokdo pogodi,
da na zgrešeni je poti.

Kaj pomaga pena slave
in cekinov polne skrinje;
kaj mi hoče krasna žena—
če je duša zapuščena,
če mi v srcu gloda črv,
če roké mi veže vrv?

Ni zlato vse, kar se sveti;
biseri vsi niso pristni!
"Slava" ne prinaša sreče,
te ni tam, kjer so verige,
kjer prostost je mrtev zvok,
človek sam svoj grobokop.

Film o četnikih in Mihajloviču

ŽE PO LETI smo slišali novico, da name-rava neka ameriška filmska družba napraviti film o jugoslovanskih četnikih in njihovem poveljniku generalu Draži Mihajloviču. Pozneje je prišla druga novica, da je stvar padla v vodo, ker baje nekateri jugoslovanski krogi v Ameriki niso bili zadovoljni z nameravano filmsko zgodbo, češ, da je bila preveč pristranska—da se je preveč bavila z Mihajlovičem in njegovimi četniki in zasenčevala pravi značaj jugoslovanske borbe proti nacifašistom. Takih in podobnih govoric je bilo več. Razume se, da smo nestrpno pričakovali, kaj se bo skuhalo iz tega.

Pred kratkim pa je filmska družba 20th Century-Fox vendar le dala na trg film "Četniks, the Fighting Guerrillas" in tako smo imeli priliko, prepričati se na lastne oči, ali je bila opravičena bojazen tistih, ki so se bali, da bo ta prvi film o Jugoslaviji pristranski. Zdaj, ko smo film videli, moramo ugotoviti, da je bila ta bojazen povsem opravičena. Film "Četniki" nas je korenito razočaral.

Glavni junak filma je seveda general Mihajlovič. Film ga kaže kot legendarnega junaka, ki jezdi iskrega konjiča čez drn in strn, izigra sovražnika pri vsakem koraku in ga celo obišče v njegovem glavnem stanu. Razume se, da se sovražniku ne posreči načrt, da bi ga ujel in postavil pred puške. Mihajlovič vedno potegne Nemce za nos, kakor se je nedvomno že rešil iz marsikateri zadrege ali pasti, dasi ne tako melodramatično, kakor kaže ta film. Povprečnega ameriškega ljubitelja filmskih melodram, ki ne ve nič o Jugoslaviji in o značju njene današnje borbe, bo najbrž zadovoljil.

Človeka, ki pozna Jugoslavijo in mu je pri srcu njena stvar, pa ne zadovolji. Ne samo zato, ker je narejen preveč po vzorcu znanih pustolovskih filmov, kakršni prihajajo iz Hollywooda, temveč tudi in predvsem zato, ker je zgodovinsko netočen. Danes že vemo toliko, da lahko rečemo, da bi se bil v Jugoslaviji rodil odpor proti osišču tudi brez Mihajloviča in da prav za prav ni bil Mihajlovič sam, ki se je dvignil proti zavojevalcem, saj so se istočasno pojavili na pozornici tudi ljudski bojevniki, ki so danes znani pod imenom partizani. Film, ki popolnoma prezre te ljudske bojevnike in daje vso zaslugo nemu vojaku,

je zgodovinsko netočen in pristranski. In to je najhujša hiba tega filma. Vse kaže, da ni bil namen omenjene filmske družbe, seznaniti ameriško filmsko publiko s kolikor mogoče točno sliko jugoslovanskega odpora in značaja tega boja, temveč jo zgolj zabavati. Kako bodo gledalci spravili to hollywoodsko legendo o Mihajloviču v soglasje z dnevnimi vestmi o trenju v Jugoslaviji, ki ni več nobena novica, je res uganka.

Film mrgoli tudi tehničnih netočnosti. Dejanje se vrši v okolici Boke Kotorske, ki je (v filmu) v nemških rokah, dasi je znano, da so vso Dalmacijo zasedli Italijani. Da je stvar za poznavalca bolj zabavna, so dali v Hollywoodu Mihajloviču in njegovim četnikom, iskre konjiče, na katerih drve po kotorskih strminah, kjer so doslej poznali le divje koze in osličje. In Mihajlovič prijezdi na iskrem konjiču v Kotor—med Nemce—in jih lepo izigra. Nazadnje pa napade in zavzame Kotor, reši svojo ženo in otroka in govori pred kotorsko katedralo v radijo ter naznanja Nemcem, da se bo vršil boj do zmage nad njimi. A Mihajlovičeva družina je medtem še vedno v nemškem ujetništvu, dočim se Mihajlovič skriva v gorah v Šumadiji, odkoder vodi svoj boj od začetka.

Vprašanje, ki je pri predstavi tega filma neprestano sililo na površje je bilo: Zakaj ne skuša Hollywood filmati nekaj resnega o Jugoslaviji—film, ki bi seznanil Amerikance z značajem jugoslovanskega boja proti osišču in z nečloveškimi težavami in žrtvami, ki jih zahteva ta boj od svobodoljubnih Jugoslovancev? Mi ne maramo melodram, ki povečujejo in zavijajo v legendo posamezne bojevnike ali voditelje, naj so še tako zaslužni, temveč pošteno sliko današnje Jugoslavije in njene Kalvarije! Saj ve danes svet že dovolj o tem predmetu, da bi se na podlagi znanih dejstev lahko napisalo in filmalo ne le eno, temveč deset pretresljivih filmskih dram, ki bi pokazale današnjo Jugoslavijo v pravi luči—v luči nepopisnih žrtev in trpljenja in dušo in srce prevevajočega koprnenja po svobodi.

Zakaj Hollywood tega ne stori, je seveda uganka, na katero ne moremo odgovoriti. Morda se boji, da bi tak film prinesel premalo denarja? Ali pa morda misli, da Jugoslovani ne zaslužijo, da bi se jih resnejše jemalo? Nekaj je narobe.

Pot k zmagi bo strma

NEKI MOJ PRIJATELJ je odhajal k vojakom. Bil je veder vzlic temu, da je puščal za seboj udoben dom in mlado ženo. "Saj bo vojna končana najkasneje v šestih mesecih," je dejal ob slovesu. Videti je bilo, da je svoji napovedi kar verjel.

"Kaj pa ti daje misliti, da je bo tako kmalu konec?" sem ga vprašal.

Fant me je debelo pogledal, kakor bi imel opraviti z malce neumnim človekom. "Mar ne vidiš, kaj se dogaja na ruski fronti? Ali si prespal letošnjo rusko zimsko ofenzivo? Ne vidiš, kako ti Rusi pode pred seboj Hitlerjeve bandite? Mesec ali dva, pa bodo Rusi v Berlinu. Medtem pa so naši in Angleži v Severni Afriki, odkoder ni daleč v Evropo. Yessiree, še nekaj mesecev in Nemčija se bo sesula kot hiša iz kock."

Nisem mu oporekal, saj ne bi nič zaleglo. Fant je videl samo eno plat današnje vojne, na katero je treba gledati z mnogo različnih strani in z gledišča planetarnega boja, zato se mu je vse videlo tako enostavno: Rusi tepejo Nemce, Montgomery pa Rommelna, a Eisenhower bo enkrat te dni pomedel Nemce iz Tunizije in stopil čez Sredozemsko "lužo" v Italijo in na Balkan—in zmaga bo tu in vojna končana! Pa sem si mislil, da bi le bilo po njegovem, obenem se pa bal, da ne bo in da bo tudi še njega vodila pot tja preko, preden bo ošabna, po svetovni nadvladi hrepeneča Nemčija na tleh.

V Ameriki je mnogo ljudi, ki mislijo kakor moj prijatelj. Zmaga na tem ali onem bojišču, pa že sanjajo, da bo vojne konec in najrajši bi začeli praznovati zmago. Potem pa se sile osišča spet kje zganejo in poženejo zavezniške nazaj; in isti ljudje, ki so se pravkar radovali zavezniške bojne sreče, nenadoma pobesijo glave in prerokujejo, da bo vsega konec itd.

Če bi bili malce previdnejši v svojem pričakovanju in če bi se skušali vživeti v pravi značaj današnje vojne, ki je v jedru in po obsegu planetarna vojna, saj se bije po vsi zemeljski obli, potem bi svojemu radovanju natakneli uzdo ter prihranili rajanje za tisti čas po končni zmagi, ki šele šteje, medtem pa si utrdili živce proti razočaranjem, ki jih bomo še nedvomno doživeli marsikje, preden bo sovražnik na tleh, ter se še bolj potrudili in

še več prispevali k skupnemu vojnemu prizadevanju svoje dežele.

Da nas v ti vojni ne čakajo zabave in parade, dobro ilustrirajo najnovejši dogodki v Severni Afriki, kjer je "puščavski lisjak" Rommel nenadoma s svežimi silami udaril na Amerikance in jih vrgel nazaj. To seveda še od daleč ne pomeni, da bo Rommel ali kateri koli nemški general priboril Hitlerju zmago nad zavezniki. Rommel je že enkrat stal tako rekoč pred vrati Aleksandrije, tam pa so ga Angleži ustavili in ko so spet zbrali svoje sile, so ga gnali pred seboj tisoč pet sto milj preko puščave, da je jedva odnesel pete. Tudi to pot ne bo šel vedno naprej; prej ali slej ga bodo ameriške in angleške pa francoske armade ustavile, potisnile nazaj in ga nazadnje pognale v morje. Vendar pa ne bo šlo vse kakor po maslu; nemška vojaška sila še ni v razsulu in preden bo na tleh, bo izvedla še nekateri obupni sunek proti silam združenih narodov. In nekateri tak sunek bo začasno uspešen, udarec za nas trd.

Na to moramo biti pripravljene, da ne bomo obupali spričo morebitnih začasnih neuspehov na raznih sevtovnih bojiščih. Sovražnik je še močan in ker je vrh tega očitno izgubil vero v zmago, moramo biti pripravljene na njegove obupne poizkuse, da bi z drznostjo in prevejanostjo razbil jekleni obroč, ki se zožuje okrog njega. Zmage na enem bojišču nas ne smejo navdati s prehudim zaupanjem v skorajšnji konec vojne in porazi na drugih bojiščih nam ne smejo vzeti vere v končno zmago. Vojna se bije po vsem svetu. Nemški generali to razumejo. Ko so nastopile njihove armade v Rusiji rakovo pot, so se vrgli v Afriko, skušajoč izvojevati s pomočjo presenečenja nekaj hitrih zmag in s tem zbegati zavezniške. S to taktiko bodo morda nekoliko podaljšali čas, ki jim je še odmerjen, toda svoje usode s tem ne bodo odvrnili od sebe in Nemčije. Nemčija s svojimi trabanti vred je mnogo premajhna, da bi mogla uspešno kljubovati združeni sili svobodoljubnih narodov. Naj se le upira svoji usodi in brca, dokler še more, ampak nazadnje se bo morala podati—brezpogojno, kakor sta zaključila v Casablanci naš predsednik Roosevelt in angleški premijer Churchill.

Mi, ki smo daleč za bojnimi črtami, pa bomo najbolj pomagali pospešiti dan obraču-

na s tem, da se ne vdajamo malodušju spričo trenutnih neuspehov zavezniškega orožja, temveč si še bolj zavijamo rokave v zavesti, da je sicer pot k zmagi strma, toda ne prestrma za nas. Boj, v katerem se nahajamo, je hud in bo še hujši, preden bo končan z zlomom sovražnikove sile. Treba bo napeti vse sile in treba bo ohraniti hladno kri in trdne živce, ako hočemo, da bodo zmagovalci v tej vojni—zdrženi narodi. Če bomo storili vsak svojo dolžnost, se nam vzlic vsem morebitnim neuspehom in izgubam ni treba bati, da bi izgubili vojno.

IZKAZ PRIPEVKOV V TISKOVNI SKLAD CANKARJEVEGA GLASNIKA

Od 8. septembra 1942 do 31. januarja 1943:

Frank Previc, Girard, O.	\$ 1.00
Jacob Kunstelj, Ely, Minn.80
Dr. Andrew Furlan, Waukegan, Ill.	2.00
Joseph Menton, Detroit, Mich.	2.00
Anton Trojar, Chicago, Ill.	1.00
Mary Udovich, Chicago, Ill.	1.00
Ivan Molek, Chicago, Ill.	5.00
Frank Pechnik, Pueblo, Colo.	1.00
Cilka Jankovich, Cleveland, O.	2.00
Neimenovan \$.00 in \$ 5.00	10.00
Neimenovan	2.00
Neimenovan	2.00
John Tavčar	1.00
Herman Grebenc	1.00

Jennie Dagarin	2.00
Milan Medvešek	5.00
Frank Žagar	2.00
John Prusnik	1.00
William Candon	2.00
Društva:	
št. 518 SNPJ, Detroit, Mich.	3.00
št. 138 SNPJ, Strabane, Pa.	5.00
št. 137 SNPJ, Cleveland, O.	6.00
št. 147 SNPJ, Cleveland, O.	12.00
št. 53 SNPJ, Cleveland, O.	12.00
št. 5 SNPJ, Cleveland, O.	12.00
št. 1288 The Maccabees	12.00
št. 293 WOW	3.00
št. 1 SDZ, \$5.00 in \$2.50	7.50
št. 2 SDZ	12.00
št. 257 SNPJ, West Park	5.00
Dom Zapadnih Slovencev	5.00
Young Women's Club, Circle No. 6 ...	10.00

SKUPAJ\$148.30

Ker se niso mogli vdeležiti spominske slavnosti smrti Ivana Cankarja so darovali: Louis Virant, \$2.00; Frank Petek, \$2.00; Andy in Theresa Gorjanc, \$2.00; V. Coff, \$1.00; B. Godec, \$1.00; Victor Klinc, \$1.00; in neimenovan 50c. — Skupaj \$9.50, kar se pripisalo dohodkom proslave.

Odbor Cankarjeve Ustanove se iskreno zahvaljuje vsem požrtvovalnim rojakom za darove.

Nakaznica za naprej plačano naročnino

(Nadaljevanje z druge prednaslovne strani)

Prosim, nakažite mi denar, ki sem ga naprej plačal za naročnino Cankarjevega glasnika.

Podpis

Naslov

Važno: Tirjatev mora dospeti v urad Cankarjeve ustanove, 6411 St. Clair Ave., Cleveland, Ohio, v teku treh mesecev, **to je do 31. maja 1943.**

DRENK BEVERAGE DISTRIBUTING, INC.

Erin Brew — Budweiser — Michelob — Duquesne Beer and Ale
23776 Lakeland Blvd.

John Drenik

Euclid, Ohio

